

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Diplomová práce na téma :

Nepříčetnost a zmenšená příčetnost

Vedoucí diplomové práce : JUDr. Irena Dvořáková Ph.D.

Vypracovala : Barbora Molinová

Olomouc 2010

Já, níže podepsaná Barbora Molinová, autorka diplomové práce na téma Nepříčetnost a zmenšená příčetnost, která je literárním dílem ve smyslu zákon č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů souhlas ve smyslu § 4 pís. e) zákona č. 101/2000 Sb., správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, Olomouc, 77200, ČR

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému UP, zařazení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum Univerzity Palackého. Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci na téma Nepříčetnost a zmenšená příčetnost zpracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

V Olomouci dne 30. 6. 2010

Barbora Molinová

Děkuji tímto vedoucí své diplomové práce, JUDr. Ireně Dvořákové Ph.D., za příjemnou spolupráci, odborné vedení, cenné rady a podnětné připomínky, kterými mi byla nápomocna při zpracování této diplomové práce.

Obsah:

Úvod	1
1. Historický vývoj právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	3
1.1 Constitutio Criminalis Theresiana	3
1.2 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání	3
1.3 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z r. 1803, Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852	4
1.4 Uherský trestní zákon	5
1.5 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží.....	5
1.6 Trestní předpisy na území Protektorátu Čechy a Morava	5
1.7 Trestní zákon z roku 1950.....	6
1.8 Trestní zákon z roku 1961.....	7
2. Právní úprava nepřičetnosti	9
2.1 Vymezení pojmu nepřičetnost.....	9
2.2 Biologická a psychologická kritéria přičetnosti	9
2.3 Relativní trestní odpovědnost mladistvých	13
3. Právní úprava zmenšené přičetnosti	16
3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost	16
3.2. Procesněprávní důsledky zmenšené přičetnosti.....	17
4. Odpovědnost za trestné činy spáchané pod vlivem návykové látky	20
4.1 Trestný čin opilství	23
4.1.1. Obecný úvod	23
4.1.2. Historie ustanovení trestného činu opilství	25
4.1.3. Současná právní úprava opilství.....	27
5. Právní úprava sankčních důsledků nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti ...	33
5.1 Obecná historie dualistického systému sankcí.....	33
5.1.2 Historický vývoj dualistického systému na území České republiky.....	34
5.1.3 Současná situace v České republice.....	35
5.2 Sankce při nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti podle platné právní úpravy.	36
5.2.1 Tresty ukládané u nepřičetného pachatele.....	37
5.2.2 Tresty ukládané zmenšeně přičetným pachatelům	37
5.3 Ochranná opatření ukládaná při nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti dle platné právní úpravy.....	39
5.3.1 Ochranné léčení	40
5.3.1.1 Ochranné léčení ukládané nepřičetnému pachateli.....	42
5.3.1.2 Ochranné léčení ukládané zmenšeně přičetnému pachateli	42
6. Dokazování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	44
6.1 Pojem znalce	44
6.2 Objasnění duševního stavu.....	45
6.3 Znalecký posudek	47
7. Porovnání se zahraniční právní úpravou	49
7.1 Právní úprava ve Spolkové republice Německo.....	49

7.2 Právní úprava ve Slovenské republice	52
Závěr	55
Použitá literatura	57
Publikace.....	57
Odborné články.....	59
Právní předpisy.....	61

Úvod

Oblast trestního práva je mi blízká, proto jsem si i pro svou diplomovou práci vybrala trestněprávní problematiku. Tématem mé diplomové práce je právní úprava nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Myslím si, že problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je nejenom velice zajímavá, ale i složitá a rozsáhlá, proto chci ve své práci vystihnout podstatné věci a přinést ucelený obraz dané problematiky. Není mým cílem popsat uvedenou problematiku vyčerpávajícím způsobem, protože to ani vzhledem k rozsahu práce a dostupné matérie k tématu není možné.

Cílem diplomové práce je rozbor nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a institutů s tím souvisejících podle platné právní úpravy.

Práce je systematicky členěna do sedmi kapitol podle zásadních problematik, jež se k danému tématu vztahují. Každá kapitola se pak následně člení na podkapitoly, u vybraných institutů i na podpodkapitoly, které se věnují konkrétním otázkám a problémům. Celá práce je pak ukončena závěrem, ve kterém shrnuji základní poznatky, ke kterým jsem se při zpracovávání práce dobrala.

V první kapitole jsem nastínila historický vývoj pojetí nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. V kapitole druhé se pak zabývám obecnou úpravou nepřičetnosti, tedy ustanovením § 26 TZ. Je třeba si povšimnout i úpravy relativní trestní odpovědnosti mladistvých, kde k podmínkám věku a přičetnosti u dospělých pachatelů dále přistupuje podmínka rozumové a mravní vyspělosti. Institut zmenšené přičetnosti a jeho problematiku, který je normativně upraven v ustanovení § 27 TZ, jsem zařadila do kapitoly třetí, která vysvětluje procesněprávní důsledky, které s sebou institut zmenšené přičetnosti přináší. Protože spotřeba drog v dlouhodobém horizontu v České republice podle průzkumů roste a ani počet lidí, kteří užívají drogy není malý, a tato skutečnost se tak stává významným kriminogenním faktorem, rozhodla jsem se proto poměrně veliký prostor věnovat kapitole, ve které se zabývám problematikou odpovědnosti za trestné činy spáchané pod vlivem návykové látky - jedná se o kapitolu čtvrtou. Kapitola pátá je věnována sankčním důsledkům, jež jsou s nepřičetností a zmenšenou přičetností spojeny. Blíže zde specifikuji tresty a ochranná opatření a za jakých podmínek je lze uložit. Jelikož problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti přesahuje rámec trestního práva hmotného, zaobývám se v kapitole šesté některými procesně právními problémy, zejména

objasněním duševního stavu a jeho znaleckým dokazováním. Poslední kapitola se věnuje porovnání současné česká právní úpravy s vybranými úpravami zahraničními. Je tomu tak proto, že institut nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti je institutem, jenž obsahuje mnoho právních řádů světa, ale terminologie a jednotlivé instituty se mohou lišit.

V mé práci pracuji s nejnovějšími trestněprávními publikacemi, komentovanými zákony, odbornými články a judikaturou, která dle mé úvahy nejlépe postihovala problematiku nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti a institutů, které s tématem souvisejí.

Tato diplomová práce vychází z platné právní úpravy, která se danou problematikou zabývá, z učebnic a komentovaných zákoníků, článků v odborném tisku a z rozsáhlé judikatury, která se k danému tématu vztahuje.

1. Historický vývoj právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

Mám-li se zabývat nepřičetností a zmenšenou přičetností v současné právní úpravě, je dobré nastínit si, jak se tento právní institut v průběhu dějin vyvíjel. Na následujících stránkách uvedu podle mého mínění ty nejdůležitější momenty, které znamenaly jistý pokrok a změny v pojednání institutu nepřičetnosti.

1.1 Constitutio Criminalis Theresiana

Prvním významným a uceleným zákonodárným dílem byla Constitutio Criminalis Theresiana, jež byla vydána roku 1768 Marií Terezií, po které taktéž dostala jméno. Platila sice pouze 19 let, za to však pro celé území zemí rakouských, bez podpůrné platnosti dříve vyšlého Constitutio Criminalis Ferdinanda.

Ačkoliv se dá říci, že je C. C. T. poměrně zastaralá, nepřičetnost je zde upravena vzhledem k době pokrokově. Její úprava je obsažena ve dvou článcích a sice ve článku 3, kde po jeho výkladu nalezneme zásadu „*nullum crimen sine culpa*“. Článek 11 pak upravuje okolnosti, které z určitých důvodů nepřičetnost či zmenšenou přičetnost vylučují, jde tedy o okolnosti polehčující. Soudce se musel danými polehčujícími okolnostmi zabývat a při svém rozhodování na ně musel brát zřetel. V Theresianě můžeme také nalézt velice podrobnou úpravu postupů u činů, jež byly spáchány v opilství.¹

1.2 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání

Z podnětu Josefa II. vychází roku 1787 nový, vzhledem k době, moderní zákoník, který tak nahradil zastaralý C. C. T. Tento zákoník zavedl poprvé zásadu „*nullum crimen nulla poena sine lege*“. Dochází zde k výrazné změně pojetí nepřičetnosti, kde stavy nepřičetnosti už nebyly pouze polehčujícími okolnostmi, ke kterým při svém rozhodování měl soudce přihlížet, ale byly jim dána nová kvalita a sice vylučovaly „zlý úmysl“ a proto nešlo tedy o trestný čin. Jelikož tento zákoník byl postaven na absolutní teorii, která vnímá člověka jako mravně počestnou osobu, která své jednání určuje svojí svobodnou vůlí a dělá ho tak zodpovědným za své

¹ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č.4, s. 35-36

jednání a která požaduje trest za vykonaný zlý skutek, je tak základem myšlenka odpovědnosti za vinu pachatele. Není-li tak vina pachatele, nemůže být ani trestán, protože podle této teorie tak neměl volní a rozumově určené jednání. Příčetnost je tak vyloučena nedostatkem svobody vůle a rozumové činnosti.²

1.3 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z r. 1803, Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852

Uvedené zákony z roků 1803 a 1853 byly založeny na tehdejší dobu na moderním systému pojetí trestného činu vycházejícího z principu viny. Ani ony však, stejně jako zákoník z roku 1787, nevymezovaly příčetnost, ale naopak uváděly pouze důvody, které vylučovaly nepřičetnost a sice takový druh důvodů, které vylučovaly zlý úmysl (*dolus malus*). Takové to pojetí se setkalo se značnou kritikou. Příčetnost tak vylučovala i trestní odpovědnost u nedbalostních trestných činů.

Ke konci 19. století se však začala prosazovat myšlenka dvojí psychické dovednosti. Šlo o schopnost rozpoznávací (že jde o škodlivý čin) a schopnost dispoziční (rozpoznání jednat). Vyplývalo to z toho, že předpokladem příčetnosti je jednak schopnost rozpoznávací, jednak schopnost svobodně se rozhodnout. Konec 19. století sebou také přinesl biologicko-psychologickou úpravu důvodů vylučující příčetnost.

Nemalý prostor byl věnován také vlivu opojení na příčetnost. Opilost se posuzovala jako jiný stav bezvědomí, resp. později poruchy vědomí, a byly zde uváděny 4 možnosti posouzení činu, který byl spáchán v takovém to stavu, a sice šlo o úmyslný trestný čin, nedbalostní trestní čin, přestupek proti veřejné mravnosti a čin beztrestný.³

² ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území Trestní právo 2007, č. 4, s. 38

³ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území Trestní právo 2007, č. 5, s. 37-39

1.4 Uherský trestní zákon

Uherský trestní zákon zahrnoval subjektivní přičítání činu (imputatio iuris). Vyloučení přičetnosti bylo založeno na smíšené metodě, tzn. metodě biologicko-psychologické, kde biologickým důvodem byla duševní porucha, za psychologické kritérium se považovala schopnost určovací, schopnost ovládnout své jednání. Otázka přičetnosti tak byla, spolu s otázkou opilosti, právní otázkou.⁴

1.5 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží

Významným zákonem, který byl vzorem i pro současného zákonodárce, byl zákon o trestním soudnictví ve věcech mládeže z roku 1931. Šlo o dokument, který byl připravován na humanitních základech a měl čelit zločinnosti mladistvých nejenom trestem, ale i výchovnými opatřeními, která měla mladistvého směřovat k jeho mravní záchraně a polepšení. Trestní odpovědnost mladistvých se tak v některých případech lišila od trestní odpovědnosti dospělých. Zvláštní úpravu tento zákon přinesl výkladu nepřičetnosti, kdy biologickým důvodem nebyla duševní porucha, ale „značná zaostalost“. Za „značně zaostalého“ byl považován takový mladistvý, který přes svůj věk nedosáhl takového stupně mravního či intelektuálního vývoje, jakého zpravidla dosahují mladiství v 14. roku věku, protože tento intelektuální stupeň výrazně ovlivňuje schopnost rozpoznávací a určovací. Tato „značná zaostalost“ musela být dána v době spáchání činu.⁵

1.6 Trestní předpisy na území Protektorátu Čechy a Morava

Nastolením Protektorátu Čechy a Morava došlo na území Československé republiky k nevídanému jevu. Obyvatelé Protektorátu, kteří byli příslušníky německého národa, se stali říšskými občany, platilo pro ně zásadně německé trestní právo a podléhali německé soudní pravomoci. Kdežto obyvatelé, kteří nebyli

⁴ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 5, s. 28

⁵ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 5, s. 29

německými státními příslušníky, podléhali právu Protektorátu a taky jeho soudům. Protektorátním trestním právem se mělo na mysli dosavadní Československé trestní právo, které na území platilo do té doby. Tím došlo k unikátní situaci, a sice, že na území jednoho státu měla působnost dvě trestní práva. Oba systémy práva se vzájemně příliš nelišily, naopak se vzájemně ovlivňovaly, vycházely z podobných principů.

Bylo tomu tak proto, že úprava nepřičetnosti doznala v roce 1933 náležitou modernizaci, došlo k odstranění nedostatku, že nové znění neupravovalo už pouze schopnost „svobodně určit svou vůli“, což bylo ve starší úpravě považováno za jádro nepřičetnosti. Od počátku 20. století se do popředí dostalo nejen kritérium vůle (schopnost se ovládat), ale i kritérium rozumu, protože nepřičetnost je dána tehdy, pokud duševní porucha zapříčinil zvláštní duševní stav. Německý zákon požadoval od přičetného v rámci psychologického kritéria nepřičetnosti schopnost rozpoznat nedovolenost svého činu a zároveň schopnost jednat podle toho rozpoznání. Došlo také k upřesnění duševních poruch jako biologických kritérií. Jako i u nás, tak i v Německu byl zvláštní zákon pro trestní soudnictví mládeže, který byl přijat dříve než náš a byl při jeho vzniku vzorem.⁶

1.7 Trestní zákon z roku 1950

Trestní zákon z roku 1950 je výsledkem komunistického převratu a právnícké dvouletky, za které byly přijaty kodexy nejdůležitějších právních oborů. Jako takový přinesl do té doby zcela novou koncepci trestného činu a sice materiální pojetí trestného činu. Úprava nepřičetnosti zde byla upravena v obecné části a doslovné znění bylo velice podobné stávající úpravě, a sice: „ **Kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, nebo ovládat své jednání, není za takový čin odpovědný**“. Jelikož šlo o zákon založený na materiální úpravě trestného činu, za psychologické kritérium bylo považována schopnost rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost čili to, že jednání je pro společnost nebezpečné. Tento zákon měl v sobě poměrně nesystematicky zařazenou úpravu týkající se trestní odpovědnosti mladistvých a sankcí za jejich činy. Do hlavy čtvrté oddílu třetího se tak dostala úprava otázek

⁶ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 7, s. 38-40

základů trestní odpovědnosti mladistvého a jeho přičetnosti. Od upuštění od potrestání mladistvého mohlo dojít za skutečnosti, že mladistvý nebyl schopen rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné. Tato skutečnost měla vylučovat vinu mladistvého a to zejména tehdy, pokud toho rozpoznání nebyl schopen vzhledem k opožděnému vývoji.

Nemohu opomenout ani úpravu trestného činu opilství. K naplnění zákonných znaků trestného činu opilství se vyžadovalo, aby se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti, stav zmenšené přičetnosti přitom nezakládal polehčující okolnost, pachatel byl stále plně zodpovědný. Zákonodárce tak postihoval pachatele za zvláštní delikt, tedy za to jednání, jímž se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti, a samotné jednání v takové nepřičetnosti se mu jako takové nepřičítalo, ale bylo považováno jako objektivní podmínka trestnosti, na kterou se nevztahovalo zavinění pachatele. Z toho jasně vyplývalo, že pachatel se při takovéto úpravě nemůže v nepřičetnosti dopustit trestného činu, protože k jeho naplnění nejsou splněny všechny zákonné znaky. Závěrem lze tedy shrnout, že tehdejší právní úprava nepostihovala samotný trestný čin, který byl spáchán v nepřičetnosti, ale zaviněné „zpití se“ do nepřičetnosti, kdy nebezpečnost takového jednání spočívala ve ztrátě sebekontroly, která přivedla těžké následky.⁷

1.8 Trestní zákon z roku 1961

Otázka nepřičetnosti byla v tomto zákoně upravena následovně ve dvou odstavcích. Odstavec první obsahoval následující ustanovení: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný“, druhý odstavec: „Ustanovení odstavce 1 se neužije, přivede-li se pachatel do stavu nepřičetnosti, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku“. Hlavní debatu zde vyvolává odstavec druhý, protože ačkoliv se zde rozlišovaly tři typy trestní odpovědnosti spáchané v nepřičetnosti způsobené vlivem alkoholu nebo jiných omamných látek, jež zakládaly plnou trestní odpovědnost, lišily se pouze nebezpečností činu pro společnost a jako takové bylo nutno zkoumat pachatelův psychický stav k činu spáchanému v nepřičetnosti se všemi jeho psychickými

⁷ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 7, s. 40-42

impulsy a motivy. Taková úprava je problematická co do souladu se zásadou „*nullum crimen sine culpa*“. Otázkou zůstávalo, jestli by se měly rozlišovat různé formy zavinění, pokud by se rozlišovaly, podle jakých kritérií? Situaci navíc komplikovala skutečnost, že u některých trestných činů byla obsažena v jejich skutkové podstatě pohnutka.

Tuto složitou situaci se podařilo vyřešit až přijetím zákonem č. 175/1990 Sb. s účinností od 1. 7. 1990, který nahradil slova „požitím alkoholického nápoje nebo omamného nápoje“ slovy „vlivem omamné látky“, jež byly formulovány dále v § 89. K vypuštění druhého odstavce pak došlo zákonem č. 557/1991 s účinností od 1. 1. 1992. Tímto byl zaveden do zákona trestný čin „Opilství“. Skutková podstata tohoto trestného činu měla postihovat jak samotné přivedení se do stavu nepřičetnosti, tak trestný čin byl-li v tomto stavu spáchán. Mělo to více vyhovovat nárokům zásady „*nullum crimen sine culpa*“, než tomu bylo u předešlé právní úpravy.⁸

⁸ ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, *Trestní právo 2007*, č. 7, s. 43-44

2. Právní úprava nepřičetnosti

2.1 Vymezení pojmu nepřičetnost

Definici přičetnosti trestní zákon neuvádí, pomocí vymezení nepřičetnosti však definuje důvody vylučující trestní odpovědnost. Přičetnost pachatele je podmínkou trestní odpovědnosti, stává se podmínkou k způsobilosti k vině a trestu ve smyslu trestního práva. Její obsah je věcí právního řádu, nelze ji ale ztotožňovat s duševním zdravím.

*„Přičetností rozumíme způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele“.*⁹

Trestní zákon uvádí důvody, které trestní odpovědnost vylučují. Dle ustanovení § 26 TZ¹⁰ **není pro nepřičetnost trestně odpovědný ten, kdo pro duševní poruchu nemohl v době spáchání trestného činu rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání.**

2.2 Biologická a psychologická kritéria přičetnosti

Jako důvody, které vylučují přičetnost, se v naší právní nauce používá termínu „kritéria přičetnosti“. Jsou to následující kritéria:

- 1) kritéria biologická (lékařská),
- 2) kritéria psychologická (juristická).¹¹

AD 1) První z podmínek nepřičetnosti je duševní porucha. Jde o tzv. **biologické kritérium** nepřičetnosti.

Z hlediska psychiatrie lze duševní poruchu označit jako „*zřetelnou odchylku od běžné normy, resp. od stavu zdraví, kterým se rozumí stav úplné duševní a sociální pohody*“¹² (definice WHO), podle stejného zdroje jde o „*zjevnou poruchu duševní činnosti natolik specifickou v klinických projevech, že je rozpoznatelná podle vhodně*

⁹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část. 1. vyd. Praha: Leges 2009, s. 185

¹⁰ pozn. zkratka TZ je používána pro zákon č. 40/2009 SB., trestní zákoník

¹¹ SOLNAŘ, V.: Základy trestní odpovědnosti, 1. vyd. Praha: Academia 1972, s. 178 a násl.

¹² PAVLOVSKÝ, P.: Soudní psychiatrie pro právníky, Praha : Karolinum 1998, s. 5

definovaných znaků a natolik závažná, že způsobuje ztrátu pracovní schopnosti nebo sociální kapacity nebo obojí, a to v takové míře, že může být vyjádřena neschopností práce nebo neschopností při právních či jiných sociálních činnostech“.¹³

Novou legální definici **duševní poruchy** uvádí trestní zákoník v § 123:

Duševní poruchou se tak rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní porucha nebo sexuální odchylka.

Tato právní úprava tak zachovává jednotný obecný pojem duševní poruchy jako pojem nadřazený všem tomuto pojmu podřazeným typům duševních poruch. Jde o nutné opatření, neboť v konkrétně posuzovaném případě může jít u pachatele také o kombinaci těchto typů, resp. symptomů duševních poruch.¹⁴ Uvedený obecný jednotný nadřazený pojem duševní poruchy tak zabraňuje problémům u pachatelů se současným výskytem symptomů různých duševních poruch, kdy až posouzením jejich vzájemného působení dojde k forenzně relevantnímu závěru o přičetnosti konkrétního pachatele. Z právního hlediska je vyvozování závěrů o nepřičetnosti do značné míry odvislé od kvality znaleckého posudku, který zjišťuje výskyt duševní poruchy a její souvislost s delikventním jednáním.¹⁵

Neméně důležitým kritériem, vedle psychiatrického, je kritérium časové. Z pohledu viny pachatele je právně relevantní pouze taková duševní porucha, která existovala v době spáchání trestného činu, resp. jinak trestného činu. Naopak irelevantní je taková porucha, která byla zjištěna ještě před spácháním trestného činu, bude-li pachatel již v době spáchání trestného činu přičetný, nebo naopak pokud duševní porucha vypukne až po spáchání deliktu.¹⁶ Tato může pak v procesně právní oblasti přinést důsledky, a sice přerušení trestního stíhání podle § 173 odst. 1 pís. c) TŘ.¹⁷

¹³ tamtéž s. 9

¹⁴ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 1181-1183

¹⁵ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepřičetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004, s. 9

¹⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 1183

¹⁷ pozn. zkratka TŘ je používána pro zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

„Trestní právo tak nezkoumá duševní poruchu samu o sobě, ale zajímá se o její vliv na spáchání trestného činu, teda na schopnost rozpoznat protiprávnost činu a ovládnout své jednání, tedy zjednodušeně řečeno na schopnost svobodně jednat.“¹⁸

AD 2) Druhé kritérium nepřičetnosti je tzv. **psychologické (juristické) kritérium**. Jako podmínky nepřičetnosti jsou zde vymezeny nedostatek schopnosti rozumové (schopnost rozpoznávací) tzn. schopnost pachatele vnímat protiprávnost svého jednání, anebo schopnosti ovládací (tzv. schopnost určovací) neboli schopnost pachatele určit volní zaměření svého jednání a klást odpor proti pohnutkám vedoucím ho k společensky nebezpečným (protiprávním) činům. Jde tedy o schopnost v tomto smyslu ovládnout své jednání (tzv. ovládací schopnost). Jedná se např. o impulzivní jednání, některé případy sexuální deviace. Aby došlo k naplnění podmínek nepřičetnosti, postačí, pokud je zde nedostatek alespoň jedné z uvedených schopností, ať už rozpoznávací nebo určovací.¹⁹

Nedostatek rozpoznávací schopnosti se odráží v tom, že pachatel není schopen rozpoznat, že jeho jednání je protiprávní. Pachatel nechápe dosah svého jednání. Zpravidla ho nemají lidé, kteří jsou v době spáchání protiprávního činu ovlivněni duševní poruchou, nehledě na původ této poruchy.²⁰ Posouzení závažnosti spáchaného protiprávního činu pro společnost je otázkou obtížnou, která je často předmětem odborného posouzení, nelze proto po laikovi žádat přesné posouzení protiprávnosti jeho jednání, stačí běžná představa.

Nedostatek ovládací schopnosti (určovací) spočívá v tom, že pachatel je schopen posoudit protiprávnost svého jednání, ale není schopen ho ovládnout. Tato ztráta rozpoznávací schopnosti musí být důsledkem duševní poruchy, navíc musí být mezi ztrátou alespoň jedné z výše uvedených schopností a duševní poruchou příčinná souvislost. Z toho vyplývá, že pouze samotná existence duševní poruchy nezakládá zbavení trestní odpovědnosti.

¹⁸ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část. 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 187

¹⁹ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 302

²⁰ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepřičetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004, s. 9

Nepříčetný pachatel je tedy ten, u kterého jsou výše uvedené schopnosti (obě nebo alespoň jedna z nich v důsledku duševní poruchy nebo nedostatečného mravního a rozumového vývoje) vymizelé. Je třeba však zdůraznit, že schopnosti rozpoznávací a určovací je nutno posuzovat vždy se zřetelem k povaze trestného činu. Pachatel může rozpoznat protiprávnost svého činu a ovládnout své jednání, jde-li o čin, který je schopen pro svoji jednoduchou povahu pochopit (např. krádež), ale ve vztahu k činu, jehož povaha je složitější, je tato schopnost vymizelá (úvěrový podvod). Jde o tzv. **parciální nepříčetnost**, kdy při spáchání několika protiprávních činů, může být pachatel ve vztahu k některým z nich příčetný, ve vztahu k jiným nepříčetný.²¹

Jelikož je otázka nepříčetnosti otázkou právní, je třeba ji zkoumat, vznikne-li pochybnost o příčetnosti obviněného. Posouzení této otázky náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností, které vyplývají z provedených důkazů.

„Příčetnost sama se předpokládá u každého jedince, nepříčetnost se musí dokazovat.“²²

V judikatuře se uvádí, že pokud tomu nasvědčují konkrétní okolnosti, že by obviněný mohl trpět duševní poruchou, která by mohla v době činu snižovat nebo vylučovat jeho příčetnost, vyjma stavu nepříčetnosti nebo zmenšené příčetnosti, do které se obvinění přivedl požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, musí být v trestním řízení tato možnost ověřena a otázka duševního zdraví obviněného objasněna a to většinou příbráním znalce. Laické posuzování pouhou úvahou soudu, které není založeno na odborných vědomostech, není dostatečným prostředkem ke zjištění objektivní pravdy.²³

²¹ Soud. rozh. č. 16/2002-T 391 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 310

²² JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 189

²³ Soud. rozh. č. 33/1968 – I. Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 46

2.3 Relativní trestní odpovědnost mladistvých

Pachatelem trestného činu mohou být pouze osoby, jež jsou sociálně zralé a které dosáhly takového stupně biologické a sociálně-psychologické vyspělosti, aby byly schopny rozpoznat protiprávnost svého jednání a své jednání ovládnout. Tyto schopnosti člověk nezískává už od narození, k jejich nabytí dochází postupně tak, jak dochází k dospívání.

Trestní zákoník v ustanovení **§ 25 TZ** říká, že kdo v době spáchání trestného činu nedovrší patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný. S tímto ustanovením je úzce spjat **§ 89 odst. 1 z. č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále zákon ve věcech mládeže)**. Z toho pak vyplývá, že dítě, které je mladší patnácti let, není trestně odpovědné, přičemž trestní odpovědnost začíná dnem, který následuje po dni patnáctých narozenin pachatele.²⁴ Dopustí-li se dítě mladší patnácti let činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, která jsou uvedena **§ 93 ZSM²⁵ (§ 89 odst. 2)**.

Trestní odpovědnost tedy začíná dnem, který následuje po dni patnáctých narozenin. Jde o výklad **§ 139 TZ**, ve kterém se říká, že kde tento zákon (TZ) spojuje s uplynutím určité doby nějaký účinek, nezapočítává se do ní den, kdy nastala událost určující její začátek. Osoba, které v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku, označuje zákon ve věcech mládeže v **§ 2 pís. d) „mladistvým“**. Dověšením osmnáctého roku věku se osoba stává plně trestně odpovědnou. U mladistvých je zvláštním způsobem upravena jejich trestní odpovědnost, sankcionování, pro řízení ve věcech mladistvých platí zvláštní pravidla. Věk blízký věku mladistvému je do dle **§ 41 pís. b) TZ** polehčující okolností. Je-li dospělý pachatel ve věku blízkém mladistvému, může soud uložit také některá z výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a trest může uložit pod dolní hranici trestní sazby.²⁶

²⁴ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže : s poznámkami a judikaturou, 1.vyd. Praha : Linde 2004, s. 127

²⁵ pozn. zkratka ZSM je používána pro zákon č. 218/2003 Sb. zákon o soudnictví ve věcech mládeže

²⁶ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže : s poznámkami a judikaturou, 1.vyd. Praha : Linde 2004, s. 7

Trestní odpovědnost u mladistvých je mimo výše uvedeného věku a přičetnosti dále vázána dle **§ 5 odst. 1** z. č. ZSM na okolnost, zda mladistvý dosáhl v době spáchání činu takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání. Požadavek rozumové a mravní vyspělosti stojí vedle věku a přičetnosti a tvoří tak samostatnou podmínku trestní odpovědnosti mladistvého. Pokud složka rozumové a mravní vyspělosti u mladistvého schází, není za čin trestně odpovědný. Jedná se o koncepci **relativní (podmíněné) trestní odpovědnosti**, která je závislá na v době činu dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého. Způsobilost být pachatelem je zde tak vázána na okolnost, že mladistvý je schopen mentálně a psychicky vnímat význam svého počínání na rozdíl od absolutní trestní odpovědnosti, která je charakterizovaná pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek.²⁷ Případný nedostatek rozumové a mravní vyspělosti mladistvého musí být zásadní (podstatný) a který je charakteristický tím, že mladistvý nedosahuje takového stupně vývoje, jakého většinou dosahují jeho vrstevníci. Z rozhodovací praxe soudů vyplývá, že úroveň mravní a rozumové vyspělosti požadovaná v ustanovení **§ 5 odst. 1** ZSM jako předpoklad trestní odpovědnosti mladistvých tvoří dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a z hlediska vývoje mladistvého tvoří nedílný celek. Je proto nutné rozumovou a mravní vyspělost posuzovat jak ve vzájemných souvislostech obou těchto složek, tak ve vztahu k obvyklému stavu mladistvého, kdy ze zákonné úpravy nevyplývají odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové a mravní vyspělosti.²⁸

Samotný pojem rozumové a mravní vyspělosti mladistvého se v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže nenachází. Její nedostatek tak bude nutno zjišťovat znaleckým posudkem, stejně jako u nepřičetnosti, ovšem pouze tehdy, vzniknou-li pochybnosti o vyspělosti mladistvého, stejně jako je-li pochybnost o přičetnosti dospělého. Postupem dle **§ 58 odst. 1** ZSM se k vyšetření duševního stavu mladistvého obligatorně přiberou dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii.

²⁷ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 197-198

²⁸ Soud. rozh. č. 19/2007-I. Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2.vyd. Praha : C. H. Beck 2007, s. 53

Dle judikatury, v případě, že je třeba vyšetřit duševní stav obviněného, přiberou se k tomu vždy dva znalci v oboru psychiatrie (§ 116 odst. 1 TŘ). Jsou-li pochybnosti o správnosti jejich znaleckého posudku, postupuje soud dle § 109 TŘ, tzn. požádá nejdřív znalce o vysvětlení, a pokud by to nevedlo k výsledku, přibere znalce jiné. Postup dle § 109 TŘ lze nahradit tím, že se přečte znalecký posudek jiných znalců v trestní věci.²⁹

²⁹ Soud. rozh. 35/1970 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2.vyd. Praha : C. H. Beck 2007, s. 602

3. Právní úprava zmenšené přičetnosti

Pojem zmenšené přičetnosti je institutem, který byl diskutován a byla mu věnována značná pozornost již v 60. letech 20. století. Zákoník z roku 1950 ho chápal v rámci polehčujících okolností, což se nejevilo jako úprava výstižná, neboť v případech pachatele, který jednal ve stavu zmenšené přičetnosti, může sám být pro společnost více nebezpečný. Zákoník z roku 1961 tento pojem pojednával mimo rámec polehčujících okolností, neboť tento stav nemusí být důvodem k uložení mírnějšího trestu, ale umožňuje zvláštní postup vůči pachateli.³⁰

S novým zákoníkem k 1. 1. 2010 došlo k výrazně a dle mého názoru potřebné změně v právní úpravě trestního zákoníku, a sice, že došlo k normativnímu zakotvení úpravy zmenšené přičetnosti do **§ 27 TZ**.³¹ Podle mého mínění jde o změnu přínosnou, protože do budoucna přinese zjednodušení výkladu zmíněného pojmu a jeho uplatnění v praxi.

3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost

Ustanovení zmenšené přičetnosti je pojmem mladým, jehož původ má poměrně krátkou, více než stoletou historii. Detailněji byl formulován např. v saském a severoněmeckém návrhu zákona z let 1868 a 1869, kde je vyjádřen jako „stav, který sice plně nevylučoval schopnost řídit se svobodnou vůlí, ale přesto ji omezoval“³² nebo „stavy, které s nepřičetností hraničí, aniž by se schopnost sebeurčení zdála být zcela vyloučena.“³³ Podobné ustanovení obsahoval i dánský zákoník z roku 1866.

Stávající právní úprava, z. č. 40/2009 Sb., na rozdíl od předchozí právní úpravy, kde byla zmenšená přičetnost otázkou právního výkladu, však už tento pojem obsahuje, a sice v **§ 27**.

³⁰ KÓNYOVÁ, E.: Zmenšená přičetnost – podněty k rekodifikaci, Trestní právo 1998, č. 11, s. 20

³¹ FENYK, J.: Základy trestní odpovědnosti, Trestní právo 2009, č. 3, s. 5

³² ŠTUDENT, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, 1.vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 22-23

³³ tamtéž

Zmenšenou přičetností se rozumí stav, ve kterém byla v důsledku duševní poruchy v době spáchání trestného činu podstatně snižená schopnost pachatele rozpoznat, že jeho čin je protiprávní, nebo ovládnout své jednání.

„Oproti nepřičetnosti, ve které je alespoň jedna z obou schopností, ať už ovládací nebo rozpoznávací, vyloučena, u zmenšené přičetnosti jsou obě schopnosti pouze výrazně, podstatně, zásadně zeslabeny.“³⁴

Pachatel trestného činu, jež naplnil znaky trestného činu, má tak v době spáchání činu výrazným způsobem sniženou schopnost rozpoznat protiprávnost svého činu, v případě schopnosti určovací výrazně sniženou způsobilost ovládnout své jednání.

Stejně jako nepřičetnost má i zmenšená přičetnost svůj základ v duševní poruše, která zde musí být v době spáchání činu. Duševní poruchou se rozumí i zde, podle § 123 TZ, mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha nebo jiná těžká duševní nebo sexuální porucha.

3.2 Procesněprávní důsledky zmenšené přičetnosti

Protože je otázka zmenšené přičetnosti otázkou právní, náleží její posouzení orgánům činným v trestním řízení a je nutno ji zkoumat jen ve vztahu ke konkrétnímu trestnému činu pachatele. Okolnost, že byl trestný čin spáchán ve stavu zmenšené přičetnosti, **nezbavuje** pachatele trestní odpovědnosti, pouze modifikuje a odůvodňuje zvláštní postup soudu vůči pachateli. Zmenšená přičetnost sama o sobě není podle platné právní úpravy polehčující okolností, protože ne vždy musí znamenat nižší závažnost spáchaného trestného činu pro společnost. Vytváří pouze zvláštní situaci, ve které nelze vůči pachateli postupovat vždy způsobem, který by byl účinný v obvyklých případech.³⁵

Otázka, zda byl čin spáchán ve zmenšené přičetnosti či nikoliv, má význam především z hlediska rozhodování o sankci.

³⁴ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 189

³⁵ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 189 - 190

Obligaturní důsledek spáchání činu ve stavu zmenšené přičetnosti obsahuje ustanovení **§ 40 odst. 1 TZ** a **§ 25 odst. 2 ZSM**:

- a) Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky, přihlédne soud k této okolnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry (§ 40 odst. 1 TZ)
- b) Při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry soud pro mládež přihlédne k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, kterou si přivodil vlivem návykové látky (§ 25 odst. 2 ZSM)

Fakultativní důsledek spáchání trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti:

- a) Má-li soud za to, že by vzhledem k zdravotnímu stavu pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení (§ 99) dosáhnout možnosti jeho nápravy i trestem kratšího trvání, sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, přičemž není vázán omezením v § 58 odst. 3 a uloží zároveň ochranné léčení (§ 40 odst. 2 TZ)
- b) Soud může uložit ochranné léčení i tehdy, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný (§ 99 odst. 2 písm. a) TZ)
- c) Soud může upustit od potrestání i tehdy, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a soud má za to, že ochranné léčení (§ 99), které zároveň ukládá, zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Tohoto ustanovení se nepoužije, jestliže si pachatel stav zmenšené přičetnosti nebo duševní poruchy přivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky (§ 47 odst. 1 TZ)
- d) Soud může upustit od potrestání i tehdy, jestliže pachatel spáchal zločin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a nelze přitom očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, a soud má za to, že zabezpečovací detence (§ 100), kterou pachateli zároveň ukládá, zajistí ochranu společnosti lépe než trest (§ 47 odst. 2 TZ)

- e) Soud pro mládež může upustit od uložení trestního opatření mladistvému i tehdy, jestliže mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření (§ 12 odst. 1 písm. a) ZSM)

Zmenšená přičetnost může mít vliv i při posuzování dalších otázek, jako např. zvažování možnosti nápravy pachatele, při posuzování stupně a povahy narušení pachatele v souvislosti se zařazováním pachatele do příslušného typu věznice a je obsažena v subjektivním kritériu nedbalosti.³⁶

³⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C .H. Beck 2009, s. 312-313

4. Odpovědnost za trestné činy spáchané pod vlivem návykové látky

Alkohol a jiné návykové látky jsou významným kriminogenním faktorem, jsou velmi rozšířenou příčinou trestné činnosti. Otázka správně postihnout tyto trestné činy, jež jsou spáchané v tomto stavu, který se rovná nepřičetnosti intenzitou poruchy způsobilosti rozpoznávací a určovací, je velice těžké.

„Stanovisko právních úprav k této otázce je různé. Nejtypičtější jsou tato stanoviska:

- 1. Trestní zákon úpravu neřeší, pak platí obecné zásady, jestliže tedy duševní porucha určitého významu vylučuje přičetnost, platí to i o stavu opilosti, pokud má podobné účinky. Tak např. právo anglické a podle dřívější praxe i právo francouzské, které však připouštělo odpovědnost za delikty kulpózní (popř. za eventuální úmysl). Toto řešení nelze uznat za uspokojivé z hlediska účinné ochrany důležitých zájmů. Jakousi náhradou tu může být právo nebo povinnost uložit v závažných případech léčebné opatření, pokud je toto ukládáno v souvislosti s trestním řízením a na jeho závěr.*
- 2. Některé úpravy, jako trestní zákon italský a francouzská praxe novější doby nebo švédský či polský trestní zákon, neuznávají zaviněnou intoxikaci za důvod vylučující přičetnost ani za polehčující okolnost, vyjímány bývají případy chorobného rozrušení v důsledku intoxikace, jemuž se význam důvodu vylučujícího přičetnost přiznává. Jako důvod se uvádějí rozdíly mezi účinky intoxikace a jiných duševních poruch na straně jedné, účelnost trestu z hlediska jeho generálně preventivní a výchovné funkce v těchto případech z druhé strany. Tato úprava připouští možnost uložit léčebná opatření vedle trestu. Na oporu tohoto řešení se uvádí, že intoxikovaný zpravidla si zachovává normální spojení se skutečností, dostatečnou měrou přizpůsobuje své chování obklopujícím ho okolnostem a obyčejně může ovládat své jednání. Člověk tu uchovává poměrně normální kontakt se zevním světem.*
- 3. Vedle těchto extrémních řešení se vyskytují i řešení jiná, ze kterých je nejtypičtější koncepce tzv. Rauchsdeliktu, kdy zaviněná intoxikace jinak vylučující trestní odpovědnost je postižena jako zvláštní trestný čin, pokud pachatel vykonal ve stavu intoxikace čin, který by měl jinak znaky činu*

*trestného. Tato úprava dovoluje lépe zachovat zásadu odpovědnosti za zavinění, poněvadž se právně jedná o zvláštní trestný čin, nikoliv o odpovědnost za čin jinak trestný spáchaný ve stavu intoxikace.*³⁷

Dle Solnaře tato úprava dovoluje lépe zachovat zásadu odpovědnosti za zavinění, právě tím, že se jedná o zvláštní trestný čin, nikoliv o odpovědnost za čin jinak trestný spáchaný ve stavu opilosti. Trestní sazba je zde stanovena různě, v určité závislosti na trestní sazbě, stanovené za čin, který byl spáchán ve stavu intoxikace.

K následujícímu výkladu je nutné osvětlit základní pojem, a sice pojem **návyková látka**, který je úzce spjat s problematikou odpovědnosti za trestné činy spáchané pod vlivem návykové látky. Výklad pojmu návyková látka a její výčet obsahuje z. č. 40/2009 Sb. v ustanovení **§ 130 TZ**.

Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

Podle rozhodovací praxe soudů se za návykové látky dle **§ 130 TZ** považují takové látky, které jsou jinak běžně užívány např. v domácnosti, v průmyslu, ve zdravotnictví (ředidla, čistidla, náplně hasicích přístrojů apod.) a to za předpokladu, že jsou způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací či rozpoznávací schopnosti nebo jeho sociální chování.³⁸

Pojem návyková látka je často podrobován veliké kritice, protože není dostatečně určitý a vyvolání návyku není pojmovým znakem každé takové látky. V právním řádu je pojem návyková látka vykládán v různém smyslu, např. v zákoně č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů, je pojem návykové látky definován mnohem úžeji než v trestním zákoníku. Myslí se jimi pouze omamné látky a psychotropní látky uvedené v přílohách č. 1 až 7 zákona o návykových látkách. Rozhodující ale je, zda návyková látka splní nároky legální definice uvedené v **§ 130 TZ**.³⁹

³⁷ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti : podstatně přepracované a doplněné vydání, 1.vyd. Praha : Orac 2003, s. 242-243

³⁸ Soud. rozh. 17/2005–T– 809 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 1234

³⁹ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 1233-1234

U posuzování trestných činů, ke kterým došlo pod vlivem návykové látky, je nutno vzít do úvahy:

1. duševní stav pachatele v době před aplikací návykové látky, může jít o přičetnost, zmenšenou přičetnost nebo nepřičetnost
2. vliv návykové látky na přičetnost pachatele, tzn. zda zůstal pachatel přičetný, nebo zda došlo ke zmenšené přičetnosti nebo nepřičetnosti

Tyto případy se mohou navzájem kombinovat, kdy nejběžnější je ta varianta, že pachatel si přivodil opilost nebo jiný vliv návykové látky ve stavu přičetnosti, ke spáchání trestného činu už však došlo ve stavu nepřičetném.⁴⁰

Nejvíce problematická je situace, kdy se **přičetný pachatel pod vlivem návykové látky ocitne ve stavu nepřičetnosti a v tomto stavu spáchá trestný čin.**

Zde lze rozlišovat tři případy:

1. **Pachatel se do stavu nepřičetnosti uvedl úmyslně, aby v něm spáchal trestný čin** („opil se na kuráž“). Odpovědnost se zde posuzuje podle doby, kdy se pachatel, v té době ještě přičetný, úmyslně uváděl do stavu nepřičetnosti. Jedná se o tzv. *dolózní actio libera in causa* – doslovně „jednání ve svobodné příčině“. Příkladem tu může být jednání pachatele, který na základě svých předchozích zkušeností ví, že po požití alkoholu ztrácí zábrany, použití násilí mu pak nečiní potíže, proto se tímto způsobem dostane do stavu komplikované opilosti a v ní spáchá ublížení na zdraví nebo vraždu. Trestní odpovědnost se zde posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a úmyslně se uváděl do stavu nepřičetnosti. Za této situace je pachatel plně trestně odpovědný za úmyslný trestný čin.
2. **Pachatel, ve stavu nepřičetnosti, spáchá trestný čin z nedbalosti a jeho nedbalost spočívá ve spáchání trestného činu jednáním, kterým se do stavu nepřičetnosti uvedl, ať už úmyslně nebo z nedbalosti.** Například řidič motorového vozidla se před vydáním se na cestu opije a svoji neopatrnou jízdou způsobí smrtelný úraz. Za této situace lze v tom, že se uvedl do stavu nepřičetnosti, spatřovat jednání, kterým z nedbalosti způsobil usmrcení

⁴⁰JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 191-192

(§ 143). Pachatel je podle obecných zásad plně odpovědný za nedbalostní trestný čin. Jedná se tak o *actio libera in causa* kulpózní.

3. Třetí situací je jednání spáchané ve stavu nepřičetnosti, které se posuzuje jako samostatné skutková podstata zvláštního trestného činu. Jde o trestný čin opilství podle § 360 TZ. **Pachatel je trestně odpovědný i v tom případě, kdy se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, ve kterém se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu.**⁴¹

4.1 Trestný čin opilství

Jak vyplývá z výše uvedeného, trestný čin opilství je poměrně komplikovanou problematikou, která si zaslouží k jejímu zvládnutí bližší výklad, proto bych ji na následujících stránkách ráda více přiblížila.

4.1.1. Obecný úvod

Požívání psychoaktivních látek, alkoholu, jež mají bezprostřední vliv na momentální psychickou činnost nebo vedou při dlouhodobém zneužívání k trvalým tělesným a duševním změnám v různé formě, představuje jeden z nejzávažnějších kriminogenních faktorů a má závažné negativní důsledky ve všech oblastech společenského života. Po požití alkoholu dochází k psychickým i tělesným změnám. Srdeční frekvence se zrychluje, krevní tlak stoupá, horší se koordinace pohybů, dochází ke zrudnutí obličeje. Psychické změny jsou znatelné vzrůstem sebevědomí, lepší komunikací, uvolněním úzkosti. Tyto změny povětšinou bývají subjektivně vnímány jako příjemné. K méně registrovaným příznakům patří například zhoršení vstřípivosti paměti na události během intoxikace, u silnější intoxikace může dojít až ke kompletnímu vymizení vzpomínek na určitý časový úsek (alkoholické okénko).⁴²

⁴¹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 192-193

⁴² PAVLOVSKÝ, P.: Soudní psychiatrie pro právníky, 1.vyd. Praha : KAROLINUM 1998, s. 37

Celkovou trestnou činností, která má souvislost s alkoholem, je možno podle Karabce (1977) rozdělit do těchto kategorií:

1. Konzumace nebo opatřování alkoholu je u těchto trestných činů a přečinů znakem skutkové podstaty. Patří sem např. trestný čin opilství, nejčastěji řízení motorových vozidel pod vlivem alkoholu,
2. Ty trestné činy a přečiny, u kterých se vliv alkoholu výrazně projevuje na potlačení sociálních a morálních zábran a iniciační účinek alkoholu. Zde jsou nejčastějšími trestnými činy např. výtržnictví (§ 358), rvačka (§ 158), znásilnění (§ 185), vražda (§ 140),
3. Trestné činy a přečiny, které souvisejí jinak s požíváním alkoholu. Je zde řazeno např. zanedbání povinné výživy (§ 196), některé majetkové trestné činy. Při těchto činech může mít dlouhodobé požívání alkoholu vliv na celkovou morální a sociální degradaci pachatele.⁴³

Kriminogenní vliv alkoholu se projevuje jak změnou psychického stavu při jednorázové intoxikaci, zvláště pak u predisponovaných psychopatických osobností, tak negativním vlivem dlouhodobého a nadměrného požívání alkoholu na osobnost člověka. Často pak dochází ke kombinaci obou vlivů – závislá osoba spáchá trestný čin při akutní intoxikaci. Díky legálnosti alkoholu však nedochází ve velké míře ke kriminalitě spojené s nutností opatřovat si alkohol jako drogu, což je dáno tím, že alkohol je v České republice relativně snadno dostupný, i z hlediska jeho cenové dostupnosti. Nedostatek prostředků pro získání alkoholických nápojů se tak odráží buď nekriminální činností, jako je žebrání nebo málo nebezpečnou kriminalitou, jako jsou drobné krádeže.

⁴³ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2005, s. 426 - 429

4.1.2. Historie ustanovení trestného činu opilství

V souladu s článkem 2 zákona č. **11/1918 Sb.** o zřízení samostatného československého státu došlo k recepci zemských a říšských zákonů. Důvod k vydání této recepční normy bylo zachování souvislosti dosavadního právního řádu se stavem novým. Tento zákon byl označen za první československou ústavu. V souladu s touto recepční normou byl do československého práva recipován i právní dualismus, na kterém byl založen právní řád v Rakousku-Uhersku, kdy na území Čech, Moravy a Slezska platil rakouský trestní zákon z roku 1852 a na území Slovenska a Podkarpatské Rusi uherský trestní zákoník z roku 1878 a 1879. Rakouský trestní zákon obsahoval dva přestupky opilství, a sice v § 523 a § 524. Dnešní skutkové podstatě trestného činu opilství dle § 360 se svojí úpravou nejvíce podobal přestupek podle § 523 trestního zákona z roku 1852. Spáchání trestného činu opilství, který by jinak byl zločinem, byl objektivní podmínkou trestnosti. Samo opilství požadovalo úmysl, byť k němu došlo kulpózně. V porovnání s tímto pojetím se přestupek podle § 524 trestního zákona z roku 1852 přibližoval dnešnímu trestnému činu „Ohrožení pod vlivem návykové látky“.

K odstranění právního dualismu došlo až zákonem z **12. července 1950**, který také upravoval skutkovou podstatu trestného činu opilství, a sice v ustanovení § 186, ve kterém se uvádělo: **Kdo se požitím alkoholického nápoje nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, ve kterém spáchá trestný čin, bude potrestán odnětím svobody až na pět let; jestliže však spáchá trestný čin, na který zákon stanoví mírnější trest, bude potrestán trestem mírnějším.**

Další ustanovení související s trestným činem opilství uváděl § 187 trestního zákona, kdy postihoval případy opilství nebo prosté požití alkoholického nápoje, které sice neměly za následek spáchání trestného činu, ale bylo zde zpravidla nebezpečí, že takový čin bude spáchán. Doslovně znění bylo následující:

(1) Kdo se opije, byť i z nedbalosti, ač je v opilosti náchylný k výtržnostem, nebo kdo osobu, která je v opilosti náchylná k výtržnictví, úmyslně opije nebo její opilost zvyšuje, bude potrestán odnětím svobody až na šest měsíců.

(2) Stejně bude potrestán, kdo požije alkoholické nápoje za takových okolností, že by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku.⁴⁴

K podstatné změně právní úpravy došlo přijetím zákona č. **140/1961** Sb. Dle původního znění **§ 12 odst. 2** trestního zákoníku z roku **1961** se ustanovení o nepřičetnosti nepoužije, pokud se pachatel přivede do stavu neodpovědnosti, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje či omamného prostředku. Toto ustanovení zahrnovalo pouze případy, které již nebyly stejně trestné podle obecných zásad (jako actio libera in causa). Ustanovení navíc platilo pouze o trestných činech a přečinech, nikoliv o přestupcích, a to ani obdobně. Podmínkou této úpravy bylo, že stav neodpovědnosti byl způsoben uvedenými prostředky „být i z nedbalosti“ čili patrně zaviněně. Nešlo však o pojetí klasického zavinění, neboť uvedení se do stavu neodpovědnosti nebylo trestným činem. Ustanovení o zavinění tak bylo možno použít argumentum a simili, protože zákon se ho zřejmě, ačkoliv to nebylo výslovně stanoveno, dovolával.⁴⁵

Zákoník z roku 1961 a jeho ustanovení o nepřičetnosti byl změněn zákonem č. **557/1991 Sb.** tak, že část o vyloučení nepřičetnosti v případě, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku **§ 12 odst. 2** (změněno na návykové látky), byla vypuštěna. Do zvláštní části byl zařazen trestný čin v podobě **§ 201a**, který byl označen jako „opilství“. Tento název je dosti zavádějící, nevystihuje dostatečným způsobem obsah jím titulovaného ustanovení, protože v aplikační praxi budou do úvahy přicházet případy nepřičetnosti, které byly způsobeny jinak než alkoholem. V roce 1993 bylo toto ustanovení následně doplněno odstavcem 2. Ustanovení **§ 201a odst. 1** ve znění novely 557/1991 Sb. uvádí:

Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán trestem mírnějším.

⁴⁴ LANGER, P.: Bulletin advokacie, trestný čin opilství, 2005, č. 2, s. 55-56

⁴⁵ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti : podstatně přepracované a doplněné vydání, 1.vyd. Praha : Orac 2003, s. 248

Podle § 201a odst. 2 ve znění novely 557/1991 Sb. se **ustanovení odstavce 1, jakož i § 12 neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin.**

Ustanovení § 201a odst. 2 novely z roku 1991 bylo od počátku kritizováno, protože se výslovně zmiňovalo o dolósní actio libera in causa, nemluvilo se však o případu culpósní actio libera in causa. Mohlo to tak vést k výkladovým nejasnostem, vzhledem k ustanovení § 3 odst. 3 TZ, ve kterém se uvádělo, že k trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

Došlo proto další novelou z roku **1993** k jeho úpravě a ustanovení § 201a odst. 2 znělo takto: **Ustanovení odstavce 1, jakož i § 12 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.**⁴⁶

4.1.3. Současná právní úprava opilství

K další úpravě, kdy ustanovení opilství obsažené v § 360, jež bylo převzato z předchozího trestního zákona, pak dochází ve znění novely provedené zákonem č. 175/1990 Sb. Ustanovení je inspirováno vzorem, který představuje ustanovení § 186 z roku 1950 resp. obdobné zahraniční úpravy. Trestný čin opilství je tak nyní upraven ve zvláštní části trestního zákona v hlavě X., díl šestý, jež nese název „Jiná rušení veřejného pořádku“.

Doslovná úprava obsažená v § 360 odst. 1 a 2 zákona č. 40/2009 Sb. zní:

(1) Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán tímto trestem mírnějším.

(2) Ustanovení odstavce 1, jakož i § 26 se nepoužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin, nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.

⁴⁶ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti : podstatně přepracované a doplněné vydání, 1.vyd. Praha : Orac 2003, s. 248-250

Upravuje posuzování jednání spáchaného v nepřičetnosti, kterou si pachatel zaviněně způsobil požitím nebo aplikací návykové látky. Jedná se o výjimku z pravidla, že osoba, která se dopustí v nepřičetnosti jednání, které má jinak všechny znaky trestného činu, není za tento čin odpovědná. Hovoří se o tzv. Rauchsdeliktu, který se jeví jako nejméně komplikovaným přístupem mezi možnostmi, aby se pachatel stal za této situace zcela beztrestný, což by vedlo k nedostatečné ochraně společnosti před tímto pachatelem, anebo aby byl plně trestně odpovědný podle obecných zásad, což je v rozporu se zásadou odpovědnosti za zavinění. Koncepce Rauchsdeliktu je známou koncepcí především v Německu (§ 323a německého StGB s trestní sazbou odnětí svobody do 5 let), v Rakousku (§ 287 rakouského StGB s trestní sazbou odnětí svobody do 3 let), Švýcarsku (čl. 263 švýcarského StGB s trestní sazbou trestu odnětí svobody do 6 měsíců nebo pokutou, resp. s trestní sazbou trestu odnětí svobody do 3 let), uvedenou úpravu najdeme i v Řecku.⁴⁷

K tomuto judikatura uvádí, že skutková podstata trestného činu opilství je podle § 360 odst. 1 TZ naplněna tím, že se pachatel požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného. I když se pachatele dopustí více útoků, které by zakládaly více činů jinak trestných, všechny tyto jednotlivé útoky tvoří jeden trestný čin opilství dle § 360 odst. 1 TZ.⁴⁸

Jde tak o zvláštní samostatnou skutkovou podstatu, která se vztahuje na situace, kdy se pachatel zaviněně přivede do stavu nepřičetnosti, ve kterém spáchá trestný čin, který, pokud by při jeho spáchání nebyl nepřičetný, by jinak byl trestným činem. Při spáchání tohoto trestného činu je pachatel zvýhodněn tím, že trestní sazba, jež pro trestný čin opilství podle § 360 TZ stanovena, se použije jen tehdy, je-li trestní sazba u činu jinak trestného přísnější. Bude-li u trestného činu, který je považován ve smyslu § 360 TZ za čin jinak trestný, sazba mírnější, bude pachatel potrestán podle tohoto mírnějšího trestného činu. V ustanovení § 360 odst. 2 TZ jsou pak uvedeny

⁴⁷ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 796

⁴⁸ Soud. rozh. č. 17/2008 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 438

výjimky, kdy se ustanovení § 360 odst. 1 o opilství, ale ani ustanovení § 26 TZ o nepříčetnosti se nepoužije.

Objektem trestného činu opilství je především veřejný pořádek a ochrana společnosti před nebezpečím vyplývajícím z opojení osob, protože nebezpečnost takového stavu vyplývá z jeho nevypočitatelnosti a neovladatelnosti. „*Takový objekt odpovídá pojetí tohoto trestného činu jako abstraktně ohrožovacího, tomu v naší právní úpravě zjevně neodpovídá trestní sankce, která spíše napovídá koncepci konkrétně ohrožovacího trestného činu, tedy sekundárnímu objektu.*“⁴⁹ Ohrožení zde záleží v samém uvedení se do stavu nepříčetnosti, kdy z důvodu ekonomie trestní represe je trestní odpovědnost omezena na případy, kdy se pachatel v tomto stavu dopustí jednání, které se vyznačuje vnějšími znaky trestného činu. V nauce se pojednává o kvazideliktu, který je objektivní podmínkou trestní odpovědnosti.

Sekundárním objektem je ten konkrétní zájem, který byl v posuzovaném případě porušen nebo ohrožen jednáním pachatele provedeným ve stavu nepříčetnosti, tj. činem jinak trestným.

Podstata jednání spočívá v tom, že se pachatel požitím nebo aplikací návykové látky přivede do stavu nepříčetnosti a v takovém stavu spáchá čin jinak trestný, čili se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu. U trestného činu opilství dochází k rozlišení dvou jednání:

- uvedení se do stavu nepříčetnosti a
- jednání ve stavu nepříčetnosti, spáchání tzv. činu jinak trestného, kvazideliktu.

Ke spáchání trestného činu musí tedy dojít ke dvěma jednáním. Pachatel se musí nejdřív uvést do stavu nepříčetnosti (*actio praecedens*) a následně v nepříčetnosti spáchat čin jinak trestný (*actio subsequens*). V judikatuře se uvádí, že se ustanovení § 360 TZ nedá použít v případě, že pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené příčetnosti. Takový pachatel odpovídá podle obecných zásad. Na pachatele trestného činu podle § 360 TZ nelze použít ani ustanovení § 40 či § 47 TZ.⁵⁰

Prvního jednání, tzn. uvedení se do stavu nepříčetnosti, se pachatel může dopustit pouze požitím nebo aplikací návykové látky, nelze již i „jinak“, jak bylo dříve uvedeno v § 201a odst. 1 TZ z roku 1961. Původní úprava jednání, a sice jinaké

⁴⁹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 797

⁵⁰ Soud. rozh. č. 22/1993 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 3050

uvedení se do stavu nepřičetnosti, vzhledem k rozsahu pojmu návyková látka, bylo předmětem častých sporů a docházelo k vymýšlení více či méně reálné možnosti jeho naplnění. **Požítím** se má na mysli příjem návykové látky ústy, zatím co **aplikací** se rozumí jakýkoliv jiný použitý způsob příjmu, zejména injekční aplikace rozpuštěných návykových látek, vdechováním těkavých látek, nanesení na sliznici a podobně. Souhrně jde o jakýkoliv způsob, jímž se návyková látka dostane do těla pachatele. Jako příklad uvedu případ, kdy diabetik i přes pokyny lékaře nedodržel životosprávu, požíval alkohol a zakázané pokrmy tak, že si přivodil stav nepřičetnosti.

Samotné zaviněné uvedení se do stavu nepřičetnosti ale k vyvození trestní odpovědnosti pachatele nestačí. Objektivní podmínkou trestnosti pachatele dále je, že se pachatel ve stavu nepřičetnosti dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, tzv. kvazideliktu. Z použité zákonné definice vyplývá, že čin spáchaný v nepřičetnosti nemá všechny znaky trestného činu. Chybí zde přičetnost pachatele a jeho zavinění, neboť zavinění se vztahuje pouze na přivedení se do stavu nepřičetnosti, nikoliv však už na spáchání kvazideliktu v tomto stavu.⁵¹

Činem jinak trestným se rozumí čin nepřičetného pachatele, který má jinak znaky trestného činu. Může to být v podstatě jakýkoliv trestný čin včetně ohrožovacího nebo i pokusu a pomoci. Příprava k trestnému činu zpravidla nepřichází do úvahy, protože u ní není jednak rozvinuta objektivní stránka, navíc nelze u nepřičetného pachatele předpokládat nějaké rozvinuté přípravné chování. Činy, u kterých pachatel pohnutku výslovně nevyjevil, lze také vyloučit. Kvazideliktem (činem jinak trestným), může být i trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274 TZ, u kterého je vliv návykové látky mezi znaky skutkové podstaty. Kvazideliktem naopak nebudou ty trestné činy, které potřebují k jejich spáchání zvláštní soustředěnou pozornost a složité jednání, jako jsou trestné činy z oblasti počítačové kriminality, u kterých je těžko představitelné, že je lze spáchat ve stavu nepřičetnosti. Je možno vyloučit trestné činy charakterizované určitou pohnutkou, pokud je pachatel činu výslovně nevyjevil.⁵²

Při posuzování činu jinak trestného je třeba zjišťovat a dokazovat i **subjektivní stránku** jednání ve stavu nepřičetnosti. Je zde totiž nutné rozlišit, zda se má trest ukládat v rámci trestní sazby stanovené za úmyslný trestný čin, či za trestný čin

⁵¹ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 3045-3047

⁵² JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 799

z nedbalosti. Nejde však o zavinění v pravém slova smyslu, chybí zde přičetnost, která je předpokladem zavinění. Úmysl se tady zjišťuje podle vnějších projevů, k čemu kvazivůle směřovala, protože pouze doznání je přímým důkazem, které však samo o sobě dostačující není. Potíže pak mohou nastat při zjišťování úmyslu přesahující objektivní stránku. V pochybnostech se zde uplatní obecná zásada trestního práva *in dubio pro reo* (v pochybnostech ve prospěch obviněného).⁵³

Trestný čin opilství podle § 360 TZ je označován za tzv. vlastnoruční delikt. Pachatelem může být tedy pouze ten, kdo sám, svým vlastním bezprostředním jednáním provede to, co je nutné k naplnění objektivní stránky skutkové podstaty, to znamená, že se sám přivede do stavu nepřičetnosti a v něm spáchá čin jinak trestný. Z toho jasně vyplývá, že spolupachatelství u trestného činu opilství je vyloučeno, stejně tak i nepřímé pachatelství. I zde je jediná výjimka a sice, že nepřímé pachatelství jiného trestného činu je možné tím, že někdo ke svým cílům využije nepřičetné osoby jako živého nástroje, ať ji s tím úmyslem opije nebo využije opilosti, kterou si jiný předtím sám způsobil. Samotné opití jiného bez tohoto úmyslu trestné není, ani když se opilý dopustí onoho činu jinak trestného. Avšak kdo pomáhá nepřičetnému, pokládá ho za přičetného, může být trestný za přípravu k trestnému činu.⁵⁴

Z hlediska subjektivní stránky je u trestného činu opilství požadován úmysl nebo nedbalost, což vyplývá z dikce ustanovení „byť i z nedbalosti“. Zavinění pokrývá pouze přivedení se do stavu nepřičetnosti, na kvazidelikt spáchaný v tomto stavu se však už nevztahuje. Pokud se na něj zavinění vztahovalo, odpovídal by pak pachatel podle zásady „*actio libera in causa*“. Pokud by měl pachatel v úmyslu se pouze opít, ale nechtěl by se přivést do stavu nepřičetnosti, tento stav nepřičetnosti by tak mohl být vyvolán pouze z nedbalosti.

V ustanovení § 360 odst. 2 TZ jsou upraveny dva případy tzv. *actio libera in causa*. Toto ustanovení vylučuje použití privilegovaného prvního odstavce. Z toho tak vyplývá, že pachatel bude plně trestně odpovědný, ačkoliv spáchal trestný čin ve stavu nepřičetnosti.⁵⁵

⁵³ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 3047

⁵⁴ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 800

⁵⁵ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 800

Judikatura uvádí, že za situace, kdy se pachatel přivede do stavu nepřičetnosti a v tomto spáchá více útoků, které mají jinak znaky trestného činu, a to i různých skutkových podstat, je třeba tyto útoky posuzovat z hlediska znaků trestného činu opilství podle § 360 TZ jako jedno souvislé jednání – jeden skutek.⁵⁶

Dále je zde publikováno rozhodnutí, které vysvětluje, že jednočinný souběh trestného činu opilství podle § 360 odst. 1 TZ s jakýmkoliv jiným trestným činem je vyloučen, protože trestný čin opilství má své místo tam, kde se pachatel zaviněně uvedl do stavu nepřičetnosti, a v době spáchání činu byl tedy nepřičetný. Jinou skutkovou podstatu trestného činu může pachatel naplnit pouze tehdy, jestliže v době spáchání tohoto trestného činu nebyl přičetný.⁵⁷

⁵⁶ Soud. rozh. č. 26/1995 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 3050

⁵⁷ Soud. rozh. č. 31/2007 – T 952 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 3050

5. Právní úprava sankčních důsledků nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

K tomu, abych mohla analyzovat právní úpravu sankčních důsledků nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, je asi nepochybně třeba objasnit základní teorii, která je určující pro vývoj systému trestních sankcí. V následující kapitole se budu zabývat historickým vývojem sankcí, charakteristikou trestů a ochranných opatření, jejich uplatněním a využíváním ve stávající právní úpravě.

5.1 Obecná historie dualistického systému sankcí

Klasická škola trestního práva, která se rozvíjela hlavně v prvních třech čtvrtinách 19. století, chápala trest jako sankci, jež představovala odplatu za trestný čin tak, aby byla úměrná závažnosti spáchaného trestného činu. Takto pojatý trest však není vždy schopen ochránit společnost před nebezpečnými zločinci a recidivisty či působit léčebně na duševně nemocné pachatele. Z těchto důvodů došlo koncem 19. století ke vzniku zabezpečovacích opatření. Rozdíly mezi klasickým trestem a zabezpečovacími opatřeními spočívají v jejich odůvodnění a účelu, v předpokladu jejich uložení, ve způsobu jejich výkonu. Důvodem trestu je trestný čin a jeho účel lze spatřovat ve způsobení pachateli zla za zlo, které on dříve způsobil. Naproti tomu účelem zabezpečovacího opatření je ochrana společnosti před nositelem tohoto stavu výchovou, léčbou, izolací apod. Zabezpečovací opatření je možné uložit i bez trestného činu jako předpokladu podmiňující jeho uložení a pokud se spáchání trestného činu k jeho uložení požaduje, má pouze symptomatický význam. Trest má být úměrný činu, kdežto zabezpečovací opatření má odpovídat nebezpečí hrozícímu od pachatele. Výkon zabezpečovacího opatření na rozdíl od trestu neobsahuje žádné samoučelné sankční prvky, má sledovat pouze účel zabezpečovacích opatření.

Kompromisem se stal dualistický systém sankcí, který byl poprvé v propracované podobě obsažen v Stoosově osnově švýcarského trestního zákona z roku 1893. Později přijalo dvojkolejnost trestů a ochranných opatření trestní právo italské, dánské a další. Za nedlouho se však ukázalo, že rozdíly mezi tresty a opatřeními jsou spíše na úrovni teoretické, než že by skutečně existovaly. Ačkoliv opatření nemá pachateli způsobovat na rozdíl od trestu újmu, ve svých důsledcích se tak stejně děje

a je tedy vcelku bezvýznamné, že újma netvoří podstatu zabezpečovacího opatření. Proto došlo k situaci, že některé novější zákoníky dvojkolejnost opouštějí a uplatňují monistický systém, tak jako k tomu došlo ve švédském či norském trestním právu. V řadě západoevropských zemích se však dualistický systém sankcí udržuje. Dochází však k postupnému prosazování snah, aby nedocházelo ke kombinaci nepodmíněného trestu odnětí svobody se zabezpečovacími opatřeními. Navíc se klade stále větší důraz na důrazném uplatňování požadavku zákonnosti a zásady „*nullum crimen, nulla poena sine lege*“.

5.1.2 Historický vývoj dualistického systému na území České republiky

V roce 1918 platila na území samostatné Československé republiky rakouská právní úprava, jejíž jádro tvořil rakouský trestní zákon z roku 1852. Tato právní úprava byla orientována na klasické tresty, okrajově obsahovala i instituce podobné zabezpečovacím opatřením, i když formálně byly označeny jako vedlejší tresty. Šlo zejména o dodání do nucené pracovní kolonie podle zákona č. 89/1885 a 90/1885 ř. z. Nepříčetnost a její právní důsledky v sankční oblasti nebyly tehdejším právem dostatečně řešeny.

Snahy o zavedení dvojkolejného systému sankcí se projeví v osnovách trestního zákona z roku 1921, 1926 a 1937. Předpokládaly použití zabezpečovacích opatření za těch okolností, kdy opatření mělo být vázáno na pachatelovu nebezpečnou povahu, která objektivně vyžaduje uložení zabezpečovacího opatření, a to i v těch případech, kdy na pachatele není možno aplikovat podmínky trestní odpovědnosti. K uskutečnění dvojkolejného systému však nakonec došlo pouze jen pro kategorii mladistvých zákonem o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. Podle této úpravy bylo možné vedle trestu i mimo trest uložit ochrannou výchovu.

V roce 1950 nový trestní zákon, který v plném rozsahu nahradil předchozí trestněprávní úpravu, přijal monistický systém, co se týče opatření zbavující svobody pachatele trestně odpovědné. Ze stejné koncepce vycházel i zákon z roku 1961. Oba zákony jsou založeny na principu, že intenzita trestu má odpovídat stupni nebezpečnosti pro společnost, přičemž osoba pachatele je složkou této nebezpečnosti pro společnost. Kromě trestů obsahuje zákon z roku 1961 ochranná opatření. Ta jsou určena nepřičetným nebo zmenšeně přičetným osobám pro duševní poruchu, alkoholikům a toxikomanům. Došlo i k úpravě zabránění věci,

postihující majetek bez ohledu na osobu vlastníka, a ochranné výchovy pro mladistvé resp. osoby trestně neodpovědné pro nedostatek věku.⁵⁸

5.1.3 Současná situace v České republice

Dosáhnout účelu trestního práva, tzn. ochránit společnost, lze mimo jiné i pomocí ukládání trestů a ochranných opatření. Jde tak o trestněprávní sankce, které představují hmotněprávní reakci státu na spáchaný trestný čin. Jak bylo uvedeno výše, i dnešní trestněprávní úprava vychází z dualismu trestních sankcí, kde rozlišujeme tresty a ochranná opatření. Jde však o výsledek, jehož nebylo snadné dosáhnout. Všechny dosavadní návrhy koncepce nové kodifikace trestního práva se věnovaly otázce, zda zachovat dualistický systém sankcí či přijmout jednokolejný systém, tzv. monismus sankcí. Jak je z druhé věty patrné, dvojkolejný systém sankcí dostal před jednokolejným systémem sankcí nakonec přednost.

„Pro zachování dualistického systému sankcí svědčí zvláště následující argumenty:

- *Přijetím integrovaného systému sankcí se stírá rozdíl mezi trestem, který si v něm může zachovat pro něj typický charakter sociální výtky pachateli pro jeho zaviněný čin jako čin společensky neakceptovatelný, a ochranným opatřením, které má neutralizovat nebezpečnost pachatele pro společnost⁵⁹ a přicházet proto v úvahu nikoliv jako odpověď na čin, nýbrž z podnětu činu jako odpověď na nebezpečnost osoby pachatele,*
- *Monismus sankcí nenavazuje na princip viny, hlavním regulativem pro ukládání trestu se stává princip přiměřenosti a ten je svým základním hlediskem v podobě společenské škodlivosti činu a jeho pachatele příliš vágní,*
- *Vágnost hlediska pro výměru sankce při monismu sankcí zvětšuje nebezpečí překročení míry státní reakce, která je k ochraně zájmů společnosti nezbytně nutná.⁶⁰*

⁵⁸ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepříčetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004, s. 70-75

⁵⁹ Pozn. pojem nebezpečnost činu pro společnost je zde uveden z toho důvodu, protože jde o citaci z časopisu, který by vydán ještě před účinností nového trestního zákoníku, v současnosti je tento pojem nahrazen pojmem protiprávnost dle zákona č. 40/2009 Sb.

⁶⁰ VANDUCHOVÁ, C.: Trestní právo : Má být dvojkolejný systém sankcí nahrazen jednokolejným?, 2000, č. 10, s. 7-9

5.2 Sankce při nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti podle platné právní úpravy

Z výše uvedeného vyplývá, že trestní zákon v rovině právních následků vyplývajících z trestní odpovědnosti, tzn. za spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného, vychází z dualismu trestních sankcí, kterými jsou tresty a ochranná opatření. Ty lze za zákonem stanovených podmínek ukládat samostatně – např. pachateli může být uložen trest odnětí svobody, zároveň mu může být uloženo ochranné léčení. Může také vzniknout situace, že trest k tomu, aby bylo dosaženo účelu trestního zákona, nebude muset být uložen, ale namísto toho se uloží ochranné opatření např. postupem dle ustanovení § 47 TZ. Tento způsob se však vztahuje pouze k osobě, která spáchala trestný čin (či jako nepřičetný pachatel čin jinak trestný) v momentě dovršení osmnáctého roku věku, tzn. jde o dospělého pachatele. Ve vztahu k sankcionování mladistvých a dětí mladších patnácti let se dvojkolejný systém nepoužije. Naopak zde zákon o soudnictví ve věcech mládeže zakotvuje princip monismu trestněprávních sankcí, jež je založený na jednotném systému opatření za spáchaný protiprávní čin, tzn. provinění či čin jinak trestný, ale v konkrétním případě beztrestný pro nedostatek věku, rozumové či mravní vyspělosti nebo přičetnosti.

I v oblasti sankcí je nutno připomenout, že zde platí zásadní rozdíly v právních následcích dospělých pachatelů (starší osmnácti let) a osobami, které jsou mladší osmnácti let (mladiství a děti mladší patnácti let).⁶¹

„Trest ukládaný soudem představuje trestněprávní následek trestného činu.“⁶²

Je jedním z druhů trestněprávní sankce, může být použit pouze v případě spáchání trestného činu.

⁶¹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 394-395

⁶² JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 395

5.2.1 Tresty ukládané u nepřičetného pachatele

Současná právní úprava umožňuje, aby tresty mohly být uloženy nejen zmenšeně přičetným pachatelů, ale i pachatelům nepřičetným s výjimkou těch pachatelů, jejichž nepřičetnost byla vyvolána duševní poruchou.

U nepřičetných pachatelů je tak možné uložit trest za situace :

1. V případě odpovědnosti za tzv. *actio libera in causa*, ať už k jejímu spáchání došlo v dolózní nebo kulpózní formě.
2. V případě odpovědnosti za trestný čin opilství dle § 360 TZ. Podle tohoto ustanovení hrozí pachateli trest odnětí svobody v rozsahu trestní sazby od tří do deseti let. Dopustí-li se však pachatel ve stavu nepřičetnosti činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude pachatel potrestán tímto mírnějším trestem.⁶³

5.2.2 Tresty ukládané zmenšeně přičetným pachatelům

Trestní zákon upravuje zvláštní postup u ukládání trestu zmenšeně přičetných pachatelů pouze u těch pachatelů, kteří si stav zmenšené přičetnosti nepřivodili, a to ani z nedbalosti, vlivem návykové látky (§ 40 odst. 1 TZ). Zmenšená přičetnost, která spolupůsobila při spáchání trestného činu, zde tedy vytváří zvláštní situaci, kdy nelze vůči pachateli postupovat způsobem, který je v obvyklých případech účinný. Zvláštní postup spočívá v tom, že se k ní přihlédne při stanovení druhu a výměry trestu. Tento odchylný postup z hlediska rozhodování o trestu je upraven v ustanovení § 40 odst. 1, odst. 2 TZ a ustanovení § 47 odst. 1a odst. 2 TZ.

Podle ustanovení **§ 40 odst. 1 TZ** přihlédne soud ke zmenšené přičetnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Může tak stanovit jiný druh trestu, než který by uložil, pokud by nešlo o zmenšeně přičetného pachatele. Přihlédne se přitom k možnosti resocializace pachatele, ke stavu, ve kterém se pachatel dopustil spáchání trestného činu, k potřebě ochrany společnosti a k dalším okolnostem. Toto ustanovení nelze použít u mladistvého, na spáchání provinění ve stavu

⁶³ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: *Nepřičetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55*, Praha : 2004, s. 7

zmenšené přičetnosti se zde použije totiž ustanovení § 25 odst. 2 ZSM, jež je zvláštní úpravou. Toto ustanovení říká, že při stanovení druhu trestu trestního opatření a jeho výměry soud pro mládež přihlédne také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky.

Z ustanovení **§ 40 odst. 2 TZ** vyplývá, že soud může pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, má-li za to, že vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele za současného uložení ochranného léčení, by bylo možné dosáhnout možnosti jeho nápravy i trestem kratšího trvání. Při snížení trestu není soud vázán ustanovením § 58 odst. 3 TZ. Použití ustanovení § 40 odst. 2 TZ se použije v těch případech, ve kterých by byl postup podle předchozího ustanovení § 40 odst. 1 TZ méně účinný. Bude tomu tak tehdy, je-li schopno ovlivnit budoucí chování zmenšeně přičetného pachatele výkonem kratšího trestu, u zmenšeně přičetného pachatele nehrozí zhoršením zdravotního stavu a kdy je očekáváno, že léčbou pachatele se výchovný účinek trestu znásobí.⁶⁴ Výše uvedený postup nalezneme i v judikatuře.⁶⁵

V této souvislosti je třeba zmínit, že pokud soud nepoužije ustanovení § 40 odst. 2 TZ, může postupovat při výměře trestu zmenšeně přičetnému pachateli dle ustanovení **§ 58 odst. 1 TZ** o mimořádném snížení trestu odnětí svobody. V tomto případě může soud snížit trest odnětí svobody, vzhledem k okolnostem případu nebo poměrům pachatele, pod dolní hranici trestní sazby za předpokladu, že by použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a nápravy pachatele lze dosáhnout i trestem kratšího trvání. Při snížení trestu pod dolní hranici zákonné sazby je však soud vázán omezeními, které jsou uvedeny v § 58 odst. 3 pís. a) až c) TZ.

Za **okolnosti případu nebo poměry pachatele**, jež odůvodňují mimořádné snížení trestu odnětí svobody, lze dle judikatury považovat např. existenci více významných polehčujících okolností při nedostatku přitěžujících okolností, závislost mnohačlenné rodiny pachatele na jeho výdělku, vážnou nemoc pachatele aj.⁶⁶

Z výše uvedeného tak docházím k závěru, že při postupu dle § 58 odst. 1 TZ je soud při ukládání trestu vázán dolní hranicí trestní sazby ustanovením

⁶⁴ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepřičetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004, s. 77,

⁶⁵ Soud. rozh. č. 41/1976 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 458-459

⁶⁶ Soud. rozh. č. 11/1968-I Sb. rozh. tr., 35/1963 Sb. rozh. tr., 47/1974 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 698-699

§ 58 odst. 3 TZ, naopak při postupu dle § 40 odst. 2 TZ může soud uložit trest odnětí svobody bez takového omezení, musí však zároveň uložit ochranné léčení.

Výjimečně však nemusí dojít, dle stávající judikatury, ani k uložení ochranného léčení postupem dle § 40 odst. 3 TZ za předpokladu, že ochranné léčení téhož druhu a formy již bylo pachateli v dřívějším trestním řízení uloženo a nyní je vykonáváno.⁶⁷

Zvláštní pozornost vyžaduje trestání pachatelů, kteří si zmenšenou přičetnost přivodili zaviněně, ať už úmyslně či nedbalostně, vlivem návykové látky. U těchto pachatelů se nebude postupovat podle § 40 odst. 1, 2 TZ či dle § 58 odst. 1 TZ. Nespadají ani pod ustanovení § 360 TZ o trestném činu opilství, protože k odpovědnosti za trestný čin opilství vyvolání zmenšené přičetnosti nestačí. Z toho vyplývá, že podle platné právní úpravy se trestání těchto osob nijak zvlášť neliší od osob plně přičetných.

5.3 Ochranná opatření ukládaná při nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti dle platné právní úpravy

„Ochranná opatření lze vymezit jako trestněprávní následek (trestněprávní sankci) trestného činu nebo činu jinak trestného.“⁶⁸ Jde o jeden z druhů trestněprávních sankcí, jež jsou ukládány dospělým pachatelům za spáchané trestné činy, pachatelům činů jinak trestných, jakož i jiným osobám. Ochranná opatření lze ukládat samostatně nebo je lze kombinovat s tresty, popřípadě lze nahrazovat tresty ochrannými opatřeními.

České trestní právo rozlišuje čtyři druhy ochranných opatření, a sice (§ 98 odst. 1 TZ):

1. ochranné léčení,
2. zabezpečovací detenci,
3. zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty,
4. ochrannou výchovu.

⁶⁷ Soud. rozh. č. 30/1982 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 458-459

⁶⁸ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 422

Posledně jmenovaný druh ochranného opatření se však použije pouze ve vztahu k mladistvým či osobě mladší patnácti let, která se dopustila činu jinak trestného, úprava je obsažena v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.

V následující kapitole bych ráda blíže rozebrala ochranné léčení, protože je ze všech druhů ochranných opatření nejvíce používané v praxi.

5.3.1 Ochranné léčení

Ochranné léčení, jak vyplývá z předchozího textu, je jedním z ochranných opatření, jako právních následků při spáchání trestného činu, ale i činu jinak trestného, poněvadž ho lze uložit i nepřičetným osobám. Potřeba jeho uložení a intenzita ochranného opatření není v první řadě dána povahou a závažností činu pro společnost, avšak hlavně potřebou léčení pachatele. Ochranné léčení tak má působit hlavně preventivně, i když v sobě zahrnuje i složku represivní.⁶⁹ Podle mého mínění je jeho používání v praxi velkým přínosem, protože nejen že působí terapeuticky na pachatele, a může tak být zesílen účinek uloženého trestu, ale může přispět k účinnější nápravě pachatele a jeho následnému zapojení do společnosti.

Účelem ochranného léčení (§ 99 TZ) je terapeutické působení na pachatele, kteří se dopustili trestného činu nebo činu jinak trestného, zároveň poskytuje ochranu společnosti před níže uvedenými osobami. Ochranné léčení je tedy určeno čtyřem kategoriím osob, a sice osobám nepřičetným, jež spáchaly čin jinak trestný, dále osobám zmenšeně přičetným, které spáchaly trestný čin, zahrnuje i osoby, které spáchaly trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a osoby, které zneužívají návykové látky a spáchaly trestný čin pod jejich vlivem nebo v souvislosti s jejich zneužíváním. Tyto osoby jsou pro společnost zvýšeně nebezpečné, zákon používá dikci „jeho pobyt na svobodě je nebezpečný“. Z toho důvodu je třeba zajistit jejich umístění ve zdravotnickém zařízení nebo zajistit alespoň ambulantní péči. V neposlední řadě se může poskytnutí odborné lékařské péče pozitivně promítnout do jejich dalšího života.⁷⁰

Ochranné léčení je možno uložit dle ustanovení § 99 odst. 3 TZ samostatně, to znamená bez výroku o vině a trestu (hlavně u nepřičetných pachatelů) nebo vedle

⁶⁹ ŠÁMAL, P.: K úpravě ochranného léčení v trestním zákoníku, Trestněprávní revue 2010, č. 4, s. 99-100

⁷⁰ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 425

trestu (u pachatelů se zmenšenou přičetností, pachatelů trestných činů spáchaných ve stavu vyvolaném duševní poruchou či u pachatelů zneužívající návykové látky), případně při upuštění od potrestání (§ 58 odst. 1 TZ), kdy ochranné léčení nastupuje místo trestu.⁷¹

Doba trvání ochranného léčení se neomezuje na určitou dobu, potrvá tak dlouho, dokud to vyžaduje jeho účel, jak je uvedeno i v judikatuře soudů.⁷² Trestní zákoník však omezuje v ustanovení § 99 odst. 6 TZ trvání ochranného léčení tak, že může trvat nejdéle dvě léta.

Způsoby výkonu ochranného léčení podle povahy nemoci a léčebných možností jsou zákonem dány dva, a sice:

1. ústavní forma,
2. ambulantní forma.

Judikatura obsahuje rozhodnutí, které uvádí, že pokud soud ukládá ochranné léčení, musí rozhodnout, jakým způsobem má být vykonáno.⁷³ Ústavní ochranné léčení je vykonáváno zpravidla v psychiatrické léčebně či jiném zdravotnickém zařízení. V případě, že si pachatel odpykává nepodmíněný trest odnětí svobody, může jim být i zdravotnické oddělení příslušné věznice. Je spojeno s podstatným omezením osobní svobody léčeného. Pokud však lze vzhledem k povaze choroby a léčebným možnostem předpokládat, že léčebný účel splní i léčení ambulantní, může soud nařít i tento způsob léčby. Při ambulantním způsobu léčení je léčená osoba ponechána na svobodě, je však povinna podrobit se léčebnému režimu podle pokynů pracovníků zdravotnického zařízení, kam léčená osoba v pravidelných termínech dochází a kde je jí poskytována příslušná ambulantní péče. Léčebný režim neurčuje blíže soud, ale příslušné zdravotnické zařízení tak, aby byl splněn účel ochranného léčení.⁷⁴ Způsob výkonu ochranného léčení stanoví soud již v rozsudku, resp. v usnesení, kterým ochranné léčení ukládá.

⁷¹ KRATOCHVÍL, V.: Kurs trestního práva : trestní právo hmotné, obecná část, 1.vyd. Praha : C. H. BECK 2009, s. 548

⁷² Soud. rozh. č. 6/1972 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 133

⁷³ Soud. rozh. č. 30/1972 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 133

⁷⁴ Soud. rozh. č. 30/1972 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 1041

5.3.1.1 Ochranné léčení ukládané nepřičetnému pachateli

Osobě, která není pro nepřičetnost trestně odpovědná, nařizuje soud obligatorně dle § 99 odst. 1 TZ ochranné léčení, pokud splňuje kumulativně dvě podmínky, jež jsou:

1. jde o pachatele činu jinak trestného a
2. jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.

Druhá podmínka je splněna, pokud stav pachatele vyvolává naléhavou obavu, že bez léčení bude znovu svými činy ohrožovat nebo porušovat zájmy chráněné trestním zákonem. Tato obava má přímou souvislost s duševní poruchou pachatele.⁷⁵ Nebezpečnost pobytu pachatele na svobodě u činu jinak trestného, na rozdíl od nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, kde musí být dána v době činu, je nutno posuzovat podle stavu v době rozhodování soudu o ochranném léčení. Pokud tato nebezpečnost pominula v období od spáchání trestného činu do rozhodování, zanikne tak možnost ochranné léčení pachateli uložit.⁷⁶

5.3.1.2 Ochranné léčení ukládané zmenšeně přičetnému pachateli

Pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, se ochranné léčení může uložit buď obligatorně nebo fakultativně.

Obligatorně nařídí soud ochranné léčení ve dvou případech a sice:

1. Jde o zmenšeně přičetného pachatele nebo pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud dospěje k závěru, že lze upustit od potrestání, protože ochranné léčení zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest (§ 99 odst. 1, § 47 odst. 1 TZ) nebo
2. jde o zmenšeně přičetného pachatele a soud dospěje k závěru, že by vzhledem ke zdravotnímu stavu bylo možno za současného uložení ochranného léčení dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání a sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, kdy při tom není vázán

⁷⁵ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepřičetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004, s. 79

⁷⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009, s. 1027

omezením v ustanovení § 58 odst. 3 TZ. V tomto případě ochranné léčení doplňuje zkrácený trest.⁷⁷

V obou výše uvedených případech se předpokládá, že si pachatel zmenšenou přičetnost nepřivodil ani z nedbalosti vlivem návykové látky.

Fakultativně může soud uložit ochranné léčení v následujících případech:

1. Jedná se o pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, ale jen za předpokladu, že je současně jeho pobyt na svobodě nebezpečný [§ 99 odst. 2 pís. a)]. Soud v rámci ochranného léčení ukládá i trest a sice v rámci zákonné trestní sazby. Anebo
2. se jedná o pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky, a ke spáchání trestného činu došlo pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Takové zneužívání však musí být trvalého rázu. Pokud vzhledem k osobě pachatele nelze účelu ochranného léčení dosáhnout, pak toto ochranné léčení neuloží [§ 99 odst. 2 pís. b)].⁷⁸

Judikatura k situaci fakultativního uložení ochranného léčení pachateli, jež se oddává zneužívání návykové látky a spáchal trestný čin pod vlivem návykové látky uvádí, že protialkoholní léčení nelze uložit každému pachateli, avšak pouze takovému, u kterého má požívání alkoholu povahu chorobného návyku.⁷⁹

⁷⁷ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 426

⁷⁸ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část, 1. vyd. Praha : Leges 2009, s. 427

⁷⁹ Soud. rozh. č. 62/1973 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2009, s. 1039

6. Dokazování nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

6.1 Pojem znalce

Osoba znalce je osobou rozdílnou od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení, jde o osobu, která oplývá speciálními vědomostmi v určitém oboru lidské činnosti, kterou orgán činný v trestním řízení přibírá za tím účelem, aby na základě svých odborných znalostí objasnila skutečnosti důležité pro trestní řízení.⁸⁰

Podmínky, za kterých se znalec účastní trestního řízení obsahuje ustanovení § 105 a násl. zákona č. 141/1961 Sb. (TŘ).⁸¹ Způsob ustanovení znalce pak upravuje zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících (ZZT)⁸² a prováděcí vyhláška č. 37/1967 Sb., oba předpisy ve znění pozdějších předpisů.

Dle znění ustanovení § 105 odst. TŘ, je-li k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření. Není-li tento postup pro složitost posuzované otázky dostačující, přibere orgán činný v trestním řízení opatřením znalce.

Funkci znalce dle § 2 a § 21 ZZT mohou vykonávat pouze osoby zapsané do seznamu znalců, ústavy nebo jiná pracoviště, která se specializují na znaleckou činnost, dále pak ústavy a vědecké instituce. Znalcem může být ustanovena ve výjimečných a odůvodněných případech ad hoc i osoba, která není zapsána do seznamu znalců (§ 24 ZZT).⁸³

Znalci jsou povinni svoji činnost vykonávat řádně a ve lhůtě, která jim k tomu byla stanovena. Jsou oprávněni vykonávat svoji činnost i mimo obvod krajského soudu, v jehož seznamu jsou zapsáni. Jsou povinni osobně vykonávat znaleckou činnost, avšak pokud to vyžaduje povaha věci, jsou oprávněni přibrat si konzultanta k posouzení zvláštních dílčích otázek. Dle ustanovení § 11 odst. 1 ZZT nesmí podat posudek, jestliže lze mít k jeho poměru k věci, k orgánům provádějícím řízení, k účastníkům nebo jejich zástupcům pochybnosti o jeho nepodjatosti. Znalec je oprávněn odepřít podání posudku dle § 11 odst. 3 ZZT, nesmí mu být uloženo podání posudku v případě, jež by byl analogický k ustanovení § 99 TŘ, který

⁸⁰ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní, 1. vyd. Praha : Leges 2010, s. 399

⁸¹ pozn. zkratka TŘ je používána pro zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

⁸² pozn. zkratka ZZT je používána pro zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících

⁸³ FRYŠTÁK, M., KREJČÍ, Z.: Postavení znalce v trestním řízení, Tribun EU s.r.o. 2009, s. 45-50

upravuje zákaz výslechu svědka. Byla-li osoba ustanovena znalcem v řízení a neexistuje-li důvod, aby byl znalec vyloučen z podání posudku, má znalec povinnost posudek podat.⁸⁴

Zásadně se přibírá pouze jeden znalec, a to i v případě vyšetření duševního stavu dle § 116 TŘ, dva znalci se dle § 105 odst. 4 se přiberou pouze tehdy, jestliže jde o objasnění skutečnosti zvláště důležité. K vyšetření duševního stavu mladistvého se dle ustanovení § 58 odst. 1 ZSM přiberou dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii.

6.2 Objasnění duševního stavu

Podle dikce judikatury, nasvědčují-li konkrétní okolnosti tomu, že obviněný může trpět duševní poruchou, které v době činu mohla vylučovat nebo snižovat jeho přičetnost, s výjimkou stavu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, do které se pachatel zaviněně přivedl požitím alkoholického nápoje nebo omamného nápoje, musí být tato možnost v řízení ověřena a otázka duševního zdraví obviněného objasněna, a to zpravidla přibráním znalce. Posuzování této možnosti pouhou laickou úvahou soudu není dostačujícím prostředkem pro zjištění objektivní pravdy.⁸⁵

Posouzení nepřičetnosti pachatele je otázkou velice složitou, proto k jejímu posouzení je nutné přibrat znalce, který má dostatečné znalosti na to, aby daný stav byl schopen odborně posoudit. Trestní právo proto stanovuje povinnost, k vyšetření duševního stavu přibrat vždy jednoho znalce z oboru psychiatrie (§ 116 odst. 1 TŘ). V judikatuře se uvádí, že za znalce v oboru psychiatrie ve smyslu § 116 odst. 1 TŘ je možno přibrat pouze lékaře psychiatra, který získal předepsaným způsobem vysokoškolské lékařské vzdělání a specializaci z oboru psychiatrie.⁸⁶

Vyšetřit duševní stav mladistvého je nutné v těch případech, jsou-li na základě výsledku dokazování pochybnosti o plné přičetnosti mladistvého, včetně podmíněné či relativní přičetnosti. V tomto případě je nutno přibrat pro vyšetření duševního stavu

⁸⁴ FRYŠTÁK, M., KREJČÍ, Z.: Postavení znalce v trestním řízení, Tribun EU s.r.o. 2009, s. 46-48

⁸⁵ Soud. rozh. č. 33/1968 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 662

⁸⁶ Soud. rozh. č. 2/1982 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 663

dva znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii.⁸⁷

Je však třeba zdůraznit, že soud nezjišťuje přičetnost pachatele jako takovou, ale vždy jen přičetnost ve vztahu k určitému činu, tak jak je uvedeno v judikatuře.⁸⁸

V ustanovení **§ 116 odst. 2 TŘ** se uvádí, že **nelze-li duševní stav vyšetřit jinak, může soud a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce nařídit, aby obviněný byl pozorován ve zdravotnickém ústavu, nebo je-li ve vazbě, též ve zvláštním oddělení nápravného zařízení. Proti tomuto ustanovení je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.** K tomu judikatura říká, že pozorování ve zdravotnickém ústavu za účelem vyšetření duševního stavu dle § 116 odst. 2 TŘ může soud po podání obžaloby nařídit jenom tehdy, když už vyčerpal všechny možnosti k vyšetření duševního stavu jinak, popř. tehdy, pokud takové možnosti už od samého počátku nebyly.⁸⁹

Ustanovení **§ 116 odst. 3 TŘ** dále uvádí, že **shledá-li znalec u obviněného příznaky nasvědčující jeho nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, vysloví se zároveň o tom, zda je jeho pobyt na svobodě nebezpečný.** Je tomu tak proto, že závěr, zda je pobyt pachatele na svobodě nebezpečným je jednou z podmínek uložení ochranného léčení. Je však důležité nezapomenout, že znalecký důkaz z oboru je pouze jedním z podkladů, které jsou podkladem pro vytvoření soudcovského přesvědčení o otázce nepřičetnosti a musí být proto hodnocen v souvislosti se všemi ostatními skutečnostmi, které jsou z tohoto hlediska relevantní.⁹⁰

⁸⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2.vyd. Praha : C. H. BECK 2007, s. 598

⁸⁸ Soud. rozh. č. 17/1979 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 46-47

⁸⁹ Soud. rozh. č. 25/1967 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 663

⁹⁰ Soud. rozh. č. 17/1979 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád, 6.vyd. Praha : C. H. BECK 2008, s. 999

Co se týče doby pozorování duševního stavu, ustanovení § 117 TŘ uvádí, že nemá trvat déle než dva měsíce; do té doby je nutné podat posudek. Na odůvodněnou žádost znalců může soud a v přípravném řízení státní zástupce tuto lhůtu prodloužit, nikoliv však více než o jeden měsíc. Proti prodloužení lhůty je přípustná stížnost.

Tato lhůta je u mladistvého snížena tak, že pozorování duševního stavu nemá trvat déle než jeden měsíc (§ 58 odst. 2 ZSM). Na odůvodněnou žádost znalců může soud a v přípravném řízení státní zástupce tuto lhůtu prodloužit, nikoliv však více než o jeden měsíc. Proti prodloužení lhůty je přípustná stížnost.

V této souvislosti je nutné zdůraznit, aby vždy došlo k pečlivému zvážení jeho nezbytnosti, a to i s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestné činnosti, pro kterou je mladistvý stíhán, a osoby mladistvého, protože pozorování duševního stavu ve zdravotnickém zařízení je výrazným zásahem do základních práv a svobod občanů. To platí i pro dospělé osoby.⁹¹

6.3 Znalecký posudek

Znalecký posudek patří nepochybně k jednomu z nejvýznamnějších důkazních prostředků. Pro orgán, který přibral znalce, však vyplývá, že musí znalecký posudek hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz, nepožívá větší důkazní síly než ostatní důkazy. Je nutné, aby orgán činný v trestním řízení slepě nedůvěřoval závěrům znalce. V případě, že by mu přikládal privilegované postavení, přešla by de facto odpovědnost za rozhodování ve skutkové správnosti na znalce.

Je třeba upozornit na to, že v našem trestním právu je možné, že znalecký posudek bude vypracován na základě požadavku jiného subjektu než orgánu činného v trestním řízení. Např. obviněný si přibere svého znalce zapsaného v seznamu znalců příslušného krajského soudu pro potřebný obor, odvětví apod.⁹²

Účelem znaleckého posudku je dle § 105 TŘ objasnění skutkových okolností na základě odborných znalostí v daném oboru, tak jak nalezneme v judikatuře.⁹³

⁹¹ Soud. rozh. č. 177/2000-n Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád, 6.vyd. Praha : C. H. BECK 2008, s. 1000

⁹² FRYŠTÁK, M., KREJČÍ, Z.: Postavení znalce v trestním řízení, Tribun EU s.r.o. 2009, s. 82-83

⁹³ Soud. rozh. č. 56/1965 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009, s. 650

Znalcovu činnost lze rozdělit na dva úseky:

1. příprava posudku,
2. vypracování posudku.

Ad 1) Znalec se ve fázi přípravy posudku seznamuje s úkolem a s materiálem potřebným pro podávání posudku. Jeho úkol musí být vymezen tak, aby byl zaměřen pouze na zpracování skutečností, ke kterým je potřeba odborných znalostí. Vymezení jeho úkolu může být formulováno pomocí otázek.

AD 2) Úkolem znalce v této fázi je popsat věcným a jasným způsobem, v rámci metodologie svého oboru, všechny relevantní informace, které získal v rámci jeho odbornosti, při zkoumání materiálu, jevu, či souhrnu skutečností. Při popisu těchto informací se znalec řídí výčtem zaměření nebo otázek, které mu byly uloženy. Zkoumané důkazy musí být popsány s co největší přesností, srozumitelně a bez nejasností. I když je možné podat znalecký posudek v ústní formě, většinou je v aplikační praxi požadovaná forma písemná. V poslední době se však začíná výrazněji prosazovat otázka vypracování znaleckého posudku v elektronické podobě.⁹⁴

⁹⁴ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní, 1. vyd. Praha : Leges 2010, s. 400-401

7. Porovnání se zahraniční právní úpravou

Každý jednotlivý stát se liší svým právním systémem, instituty v něm obsaženými, jakož i v přístupu k výkladu a použití jednotlivých právních ustanovení v praxi. Myslím si, že není na škodu si udělat alespoň rámcovou představu, jak je de facto stejná věc vykládána v zahraničí. Proto bych ráda v následující kapitole porovnala naši právní úpravu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, spolu s trestným činem opilství s úpravami zahraničními. Porovnáám, v čem se dané úpravy jednotlivých zemí liší a co mají naopak společného či podobného.

7.1 Právní úprava ve Spolkové republice Německo

Ustanovení o nepřičetnosti nalezneme v německém trestním zákoně (zkratka StGB), který nabyl účinnosti dne 1. 1. 1975 v § 20 StGB, jež nese název „Schuldunfähigkeit“, což v doslovném překladu znamená „neschopnost viny“. V následujících řádcích však místo tohoto názvu budu používat klasické vyjádření a sice pojem nepřičetnost.

Ustanovení výše zmíněného § 20 StGB říká, že **bez viny jedná ten, kdo při spáchání činu pro chorobnou duševní poruchu, nebo pro hlubokou poruchu vědomí nebo pro slabomyslnost nebo pro jinou těžkou duševní odchylku, není schopen rozpoznat bezprávnost činu nebo podle tohoto poznání jednat.**

Na rozdíl od české právní úpravy, kde dle § 26 TZ ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, v německé právní úpravě se krom duševní poruchy může jednat dále o hlubokou poruchu vědomí, slabomyslnost, jinou těžkou duševní odchylku. Porucha vědomí v tomto případě musí být skutečně hluboká a duševní úchylka opravdu těžká.

Pojem zmenšená přičetnost obsahuje německý trestní zákoník v ustanovení § 21 StGB, jež nese název „Verminderte Schuldunfähigkeit“. V doslovném překladu to znamená snížená neschopnost viny, pro účely diplomové práce však používám klasické vyjádření zmenšená přičetnost. Toto ustanovení uvádí, že **je-li schopnost pachatele rozpoznat bezprávnost činu nebo podle tohoto poznání jednat**

z některého důvodu obsaženého v ustanovení § 20 StGB při spáchání trestného činu značně snižená, může být trest zmírněn podle § 49 odst. 1 StGB.

Stejně tak jako v české právní úpravě i v německém trestním zákoníku stav zmenšené přičetnosti nevylučuje trestní odpovědnosti, ale soud je oprávněn využít zvláštního postupu vůči pachateli.

Rozdíl německé a české úpravy spočívá v tom, že pokud se pachatel přivedl zaviněně v důsledku požití alkoholu nebo omamné látky do stavu zmenšené přičetnosti, nevylučuje to snížení trestu odnětí svobody dle § 49 odst. 1 StGB. V české právní úpravě však dle ustanovení § 40 TZ a § 47 TZ platí, že pokud si pachatel trestného činu přivodil stav zmenšené přičetnosti vlivem návykové látky, upuštění od potrestání ani snížení trestu zde nepřipadá v úvahu. Česká úprava je podle mě více přijatelná, zastávám názor, že zmenšená přičetnost by měla zakládat pouze zvláštní přístup k pachateli, nikoliv zlehčovat jeho odpovědnost za spáchaný čin.

Trestnému činu opilství podle české právní úpravy § 360 TZ odpovídá v německém trestním zákoníku ustanovení **§ 323a StGB**, jež nese název „Vollrausch“, což v doslovném překladu znamená „plné opojení“. Z tohoto tak lze odvodit, že nepůjde pouze o případy nepřičetnosti způsobené alkoholem, ale i omamnými prostředky. Zdá se mi, že tento německý název tohoto trestného činu lépe naplňuje jeho skutkovou podstatu než český název opilství, který působí na první pohled dojmem, že se bude jednat o ustanovení zabývající se nepřičetností, jež je způsobena pouze alkoholem. V ustanovení § 323a je obsažena koncepce Rauchsdeliktu.

V prvním odstavci je uvedeno, že **ten, kdo se úmyslně nebo z nedbalosti přivede alkoholickými nápoji nebo jinými omamnými prostředky do stavu opojení, bude potrestán trestem odnětí svobody až na 5 let nebo peněžitým trestem, jestliže se v tomto stavu dopustí protiprávního činu, za který nemůže být potrestán, protože byl v důsledku opojení beztrestný nebo jeho nepřičetnost nelze vyloučit.**

Druhý odstavec pak obsahuje ustanovení, kde se uvádí, že **trest za tento čin nesmí být přísnější než trest, který je možno uložit za čin spáchaný v opojení.**

Z výše uvedeného ustanovení tak vyplývá, že k tomu, aby došlo k naplnění skutkové podstaty trestného činu opilství, musí být naplněny de facto stejné předpoklady jako u českého pojetí trestného činu opilství dle § 360 TZ.

Případy *actio libera in causa dolosa* nebo *culposa* německý trestní zákoník normativně neupravuje, tak jak to činí český trestní zákoník v ustanovení § 360 odst. 2 TZ.

Rozdíl lze dále spatřovat v délce výměry trestu, kdy v německém pojetí lze uložit trest odnětí svobody v délce trvání nanejvýš pět let nebo dokonce peněžitou pokutu, kdežto v českém trestním právo pachateli hrozí až desetiletý trest odnětí svobody, peněžitý trest pak nelze uložit vůbec. Podle mého mínění je německá právní úprava příliš mírná, zcela nepřijatelná se mi jeví možnost uložení peněžitě pokuty za tak závažný trestný čin, jakým opilství bezpochyby je.

Další rozdíl mezi německou a českou právní úpravou trestného činu opilství je v tom, že v německé právní úpravě pachatel není trestně odpovědný ani v případě, kdy nelze jeho nepřičetnost vyloučit. Toto pojetí je vyjádřením institutu *in dubio pro reo*. Naopak u nás je toto pojetí vyloučeno, neboť ke zjištění nepřičetnosti se vždy vyžaduje znalecký posudek, který uvedený stav podloží nebo vyvrátí.

Vyzdvihla bych však označení trestného činu opilství v německé právní úpravě a sice „plné opojení“. Dle mého názoru toto označení daleko lépe vyjadřuje skutkovou podstatu daného trestného činu, než je tomu v právní úpravě České republiky.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je z mého pohledu německá právní úprava pro pachatele mírnější a příznivější než úprava obsažená v trestním zákoníku České republiky.

7.2 Právní úprava ve Slovenské republice

Jak v právní úpravě České republiky, tak i ve Slovenské republice platí podmínka, že k tomu, aby byl pachatel trestného činu trestně odpovědný, je nutné, aby byl v době jeho spáchání příčetný. Stejně jako v České republice však pojem příčetnost zákonem vymezen není, obsahuje pouze pojem nepřičetnost.⁹⁵

Ustanovení o **nepřičetnosti** obsahuje slovenský trestní zákoník, jenž je účinný od 1. 1. 2006 (dále pouze zkratka STZ) v ustanovení **§ 23 STZ**, jež nese název nám známý „nepřičetnost“. Ustanovení tohoto § 23 říká, že **ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu jinak trestného nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, pokud tento zákon nestanovuje jinak.**

Na rozdíl od české právní úpravy, kde dle § 26 TZ ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, je ve slovenské úpravě ještě dodatek, **pokud tento zákon nestanovuje jinak.** Jde o vyjádření možnosti, že exkulpace z důvodu nepřičetnosti zde nepřichází do úvahy tehdy, když se pachatel do stavu nepřičetnosti přivedl úmyslně požitím nebo aplikací návykové látky. Za této situace bude pachatel podle okolností trestně odpovědný za trestný čin, který v nepřičetnosti spáchal (za tzv. dolosní nebo kulpózní actio libera in causa) a nebo za trestný čin opilství dle § 363 TZ. V podstatě jsou obě právní úpravy, až na tento dodatek, která česká úprava neobsahuje, stejné.

Pojem **zmenšená příčetnost** slovenský trestní zákoník, na rozdíl od právní úpravy české, kde ho lze najít v ustanovení § 27 TZ, neobsahuje. Jeho výklad je necháván na právní praxi, stejně jak tomu bylo před přijetím nového trestního zákoníku k 1. 1. 2010 v České republice. Judikatura zde uvádí, že pokud pachatel požil alkoholické nápoje nebo jiné omamné prostředky ve stavu zmenšené příčetnosti, která byla způsobena přechodnou duševní poruchou a potom ve stavu, který ještě nedosáhl nepřičetnosti, spáchal trestný čin, je potřeba přihlídnout ke stavu zmenšené příčetnosti, pokud měl tento stav vliv na spáchání trestného činu, ačkoliv se příčetnost pachatele požitím alkoholických nápojů, resp. jiných omamných

⁹⁵ IVOR, j. a kol: Trestné právo hmotné : všeobecná část, Bratislava : IURA EDITION 2006, s. 126

látek oslabila.⁹⁶ Myslím si, že normativního zakotvení ustanovení obsahujícího úpravu zmenšené přičetnosti, tak jak je tomu v České republice, by s postupem času mohlo přinést ujasnění jeho vymezení a následného používání v praxi.

Trestnému činu **opilství** podle české právní úpravy § 360 TZ odpovídá ve slovenském trestním zákoníku ustanovení **§ 363 STZ**, jež nese název „Opilstvo“. Ustanovení prvního odstavce § 363 říká, že **kdo se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, ve kterém se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.**

Druhý odstavce § 363 STZ pak obsahuje ustanovení, kde se uvádí, že **ustanovení odstavce 1, jakož i § 23 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin.**

Koncepce současné právní úpravy opilství je i na Slovensku nazývána v trestněprávní teorii jako tzv. Rauchsdelikt.⁹⁷ Z výše uvedeného ustanovení tak vyplývá, že k tomu, aby došlo k naplnění skutkové podstaty trestného činu opilství, musí být naplněny de facto stejné předpoklady jako u českého pojetí trestného činu opilství dle § 360 TZ s výjimkou vágního ustanovení ve slovenském trestním zákoně a sice kdo se „nebo jinak“ přivede do stavu nepřičetnosti. Myslím si, že toto ustanovení je pro právní praxi poměrně problematické, neboť jde o příliš obecné vyjádření jiného způsobu přivedení se do stavu nepřičetnosti a bude tak pouze na právním výkladu, co pod tento pojem ještě spadá a co nikoliv.

Ustanovení druhého odstavce § 363 STZ pak obsahuje stejně jako český trestní zákoník případy *actio libera in causa dolózní*, *actio libera in causa culposa* už však zde obsažen není.

Další rozdíl jde spatřovat v délce výměry trestu, kdy podle slovenské právní úpravy zde hrozí trest odnětí svobody s výměrou nanejvýš osmi let, kdežto u české právní úpravy jde o přísnější trest, a sice ve výši až deseti let.

⁹⁶ Soud. rozh. č. 3/1985 z. zákonů tr. in ČENTĚŠ, J.: Trestný zákon s komentářem, Žilina : Eurokódex 2006, s. 59

⁹⁷ IVOR, J.: Trestné právo hmotné : osobitná časť, Bratislava : IURA EDITION 2006, s. 411-412

Bohužel ani ve slovenské právní úpravě není označení trestného činu dle § 363 STZ příliš šťastně zvolené, neboť může také, stejně jako v České republice, vyvolávat mylnou představu, že jde pouze o ustanovení upravující trestné činy spáchané pod vlivem alkoholu, nikoliv už však aplikací návykové látky nebo jinak.

Z výše zmíněných skutečností si myslím, že naše právní úprava je pro pachatele přísnější, její úprava se mi zdá také více zřetelná, neobsahuje na rozdíl od slovenské právní úpravy určitá vágní ustanovení, která by mohla v praxi působit výkladové rozpory. Myslím se, že zvlášť zakotvení ustanovení pojednávající o zmenšené přičetnosti by mohlo být pro slovenský trestní zákoník velikým přínosem, došlo by tak snad k omezení výkladových rozporů tohoto institutu. Přiklání bych se též ke změně názvu trestného činu dle § 363 STZ tak, aby bylo na první pohled zřejmé, co spadá do skutkové podstaty daného trestného činu. Tuto úpravu bych uvítala i v České republice, i když zde, aspoň když nikoliv v názvu, došlo k dílčí pozitivní změně, a sice vypuštěním sporného ustanovení „nebo jinak přivede“ do stavu nepřičetnosti, která způsobovala velké problémy ve výkladu právní praxe. Přikláním se také spíše k výměře trestů podle českého trestního zákoníku u trestného činu opilství, neboť si myslím, že jde o natolik závažný patologický jev, který si zaslouží při jeho spáchání přísný trest a může tak působit více sankčně preventivně.

Závěr

Problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je téma velice zajímavé a vzhledem k trestněprávní odpovědnosti pachatele taky velice důležité. Protože osobou trestně odpovědnou může být pouze ta osoba, která je způsobilá svobodně jednat, své jednání ovládat a chápat následky takového jednání. Jak už jsem zmínila v úvodu své práce, jedná se o problematiku značně rozsáhlou a složitou, která i přes nedávnou novelizaci stále obsahuje určité úseky, které mohou i nadále způsobovat určité nejasnosti či výhrady.

Jako nedostatek současné právní úpravy stále vidím v absenci normativního zakotvení definice přičetnosti. Pachatelem trestného činu (provinění) může být osoba přičetná, starší patnácti let. Avšak trestní zákon uvádí v ustanovení § 26 TZ pouze to, kdo není pro nepřičetnost trestně odpovědný.

V novém trestním zákoníku s účinností k 1. 1. 2010 také došlo k definici duševní poruchy, jejichž vymezení je v ustanovení § 123 TZ. Myslím si, že na rozdíl od původní úpravy trestního zákoníku z roku 1961, kdy bylo toto biologické kritérium vymezeno pouze abstraktně, je současná právní úprava konkrétnější a mám za to, že by mohlo dojít k omezení problémů, jež byly s výkladem tohoto pojmu v minulé právní úpravě spjaty.

K výrazné a podle mého názoru přínosné změně došlo s úpravou institutu zmenšené přičetnosti v ustanovení § 27 TZ. Mám za to, že touto úpravou dojde k omezení sporů ohledně toho, koho je ještě třeba považovat za zmenšeně přičetného, přičetného a koho už za nepřičetného. Dále oproti původní právní úpravě tento institut už dále neobsahuje pojem „čin nebezpečný pro společnost“, nahradil ho nový pojem protiprávnost. Tato změna je výsledkem toho, že nový trestní zákoník upustil od materiálního, resp. materiálně-formálního pojetí trestného činu.⁹⁸ V současnosti je založen na formálním pojetí bez materiálního korektivu „nebezpečnosti pro společnost“.

Další přínosnou změnou, dle mého názoru, přinesl nový trestní zákoník tím, že u trestného činu opilství dle ustanovení § 360 TZ došlo k vypuštění sporného ustanovení „nebo jinak přivede“ do stavu nepřičetnosti. Toto ustanovení v praxi

⁹⁸ VANTUCH, P.: Trestní právo : Poznámky k rekodifikaci trestního práva hmotného po prvním čtení v Poslanecké sněmovně, 2005, č. 11, s. 2-3

působilo značné výkladové obtíže vzhledem k jeho obecnosti. Byla také nahrazena formulace „jednání, které má jinak znaky trestného činu“ formulací novou, a sice „čin jinak trestný“. Vzhledem k tomu, že tato formulace „čin jinak trestný“ se vyskytuje i v jiných částech trestního zákoníku, došlo tak ke sjednocení terminologie. S novelou byla také zvýšena hranice trestní sazby z původních maximálních osmi let na let deset. Došlo tak ke zpřísnění sankčních důsledků.

Bohužel však ani novou úpravou nedošlo k odstranění problematického názvu trestného činu dle § 360 TZ opilství. Tento název je tak stále zavádějící, protože evokuje na první pohled domněnku, že se jedná o trestný čin, kdy se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti požitím alkoholu, a nikoliv také případy, kdy si pachatel tuto nepřičetnosti způsobil i jinými omamnými látkami, než-li alkoholem.

Téma nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti a institutů, jež s problematikou souvisejí tak, jak bylo uvedeno výše, prodělalo určité změny, ovšem nejde o změny výrazně revoluční (pokud pomineme změnu pojetí trestného činu z materiálně formální na formální), jde spíše o to, že došlo k určitému upřesnění a vytříbení původní právní úpravy.

Ve své práci jsem se snažila o ucelený rozbor a shrnutí otázek spjatých s institutem nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, neboť vzhledem k rozsahu diplomové práce širší pojetí tohoto tématu už možné není. Je ovšem jasné, že v souvislosti s nepřičetností, zmenšenou přičetností a instituty, které se daného tématu dotýkají, je ještě spousta věcí, které by se uvést daly a jsou dle mého názoru dobrým námětem pro rigorózní práci.

Použitá literatura

Publikace

CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M.: Nepříčetný pachatel : příručky min. Spravedlnosti svazek 55, Praha : 2004

ČENTĚŠ, J.: Trestný zákon s komentářem, Žilina : Eurokódex 2006

FRYŠTÁK, M., KREJČÍ, Z.: Postavení znalce v trestním řízení, Tribun EU s.r.o. 2009

IVOR, J. a kol: Trestné právo hmotné : všeobecná část, Bratislava : IURA EDITION 2006

IVOR, J. a kol: Trestné právo hmotné : osobitná část, Bratislava : IURA EDITION 2006

JELÍNEK, J. a kol.:Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část. 1. vyd. Praha : Leges 2009

JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní, 1. vyd. Praha : Leges 2010

JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 1.vyd. Praha : Leges 2009

JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže : s poznámkami a judikaturou, 1.vyd. Praha : Linde 2004

KRATOCHVÍL, V.: Kurs trestního práva : trestní právo hmotné, obecná část, 1.vyd. Praha : C. H. BECK 2009

KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, 1.vyd. Praha : C. H. Beck 2005

KÜHL, K.: Strafgesetzbuch, 25.vyd. Mnichov : C. H. Beck 2004

PAVLOVSKÝ, P.: Soudní psychiatrie pro právníky, Praha : Karolinum 1998

SOLNAŘ, V.: Základy trestní odpovědnosti, 1. vyd. Praha: Academia 1972

SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti : podstatně přepracované a doplněné vydání, 1.vyd. Praha : Orac 2003

ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní zákon : komentář, 1.vyd. Praha : C.H.Beck 2009

ŠÁMAL, P. a kol: Trestní řád, 6.vyd. Praha : C. H. BECK 2008

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2.vyd. Praha : C. H. BECK 2007

SČERBA, F.: Výběrová bibliografie článků z trestního práva 1997 – 2005, Praha : Linde 2006

ŠTUDENT, V.: Soudní psychiatrie a trestní právo, 1.vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1989

Odborné články

FENYK, J.: Základy trestní odpovědnosti, Trestní právo 2009, č. 3, s. 5

CÍSAŘOVÁ, D.: Krátké zamyšlení nad teorií a praxí zákona č. 40/2009 Sb., Trestní právo 2010, č. 3, s. 5-6

JESCHECK, H. H.: K návrhu obecné části nového trestního zákona České republiky, Trestní právo 2003, č. 11, s. 21

KÓNYOVÁ, E.: Zmenšená přičetnost – podněty k rekodifikaci, Trestní právo 1998, č. 11, s. 20

LANGER, P.: Trestný čin opilství, Bulletin advokacie 2005, č. 2, s. 55-56

ŠÁMAL, P.: K úpravě ochranného léčení v trestním zákoníku, Trestněprávní revue 2010, č. 4, s. 99-100

VANDUCHOVÁ, M.: Má být dvojkolejný systém sankcí nahrazen jednokolejným?, Trestní právo 2000, č. 10, s. 7-9

VANTUCH, P.: Poznámky k rekodifikaci trestního práva hmotného po prvním čtení v Poslanecké sněmovně, Trestní právo 2005, č. 11, s. 2-3

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 4, s. 35-36

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území Trestní právo 2007, č. 4, s. 38

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území Trestní právo 2007, č. 5, s. 37-39

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 5, s. 28

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 5, s. 29

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 7, s. 38-40

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 7, s. 40-42

ŘÍHA, J.: Vývoj právní úpravy nepříčetnosti na našem území, Trestní právo 2007, č. 7, s. 43-44

Právní předpisy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/2009 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 300/2005 Z. z., slovenský trestní zákoník

Zákon č. 301/2005 Z. z., slovenský trestní řád

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících